

II

YAMAKAPPAKARAṆATTHAKATHĀ

FROM THE

PAÑCAPPAKARAṆATTHAKATHĀ.

Edited by C. A. F. Rhys Davids.

FOREWORD.

THIS, the first European edition of the Commentary on the Yamaka, ascribed to Buddhaghosa, has been edited by way of a transcript made by my sister, M. C. Foley, from a Singhalese palmleaf MS. procured by Mr. E. P. Gooneratne several years ago for the Pali Text Society, and collated by myself with the excellent Burmese edition published by Mr. Saya U. Pye, through the Pyi Gyi Mandyne Press, Rangoon. The slight and superficial character of the mutually discrepant readings seemed to justify me in not waiting to consult other Singhalese MSS. in the effort to parallel, on the Singhalese side, Mr. Pye's comparative study among Burmese MSS. The Yamaka, the remaining volume of which will shortly appear, is, to the modern reader, for all its symmetry of structure, a baffling and forbidding composition. For this reason it seemed a seasonable matter to present at the same time such an elucidation of its contents as had commended itself to Theravāda scholars in early mediæval times, and has, by their direct successors, ever since been used as a guide.—ED.

Namo tassa Bhagavato arahato sammāsambuddhassa.

Sankhepen' eva devānaṃ deva-devo surālaye
 Kathāvatthuppakaraṇaṃ desayitvā ranañjaho
 Yamassa visayātito nānāyamakamaṇḍitaṃ
 Abhidhammappakaraṇaṃ chaṭṭhaṃ chaṭṭhānadesito ¹
 Yamakaṃ ayam āvatta-nīlāmalatanūruho.
 Yaṃ desayī anuppatto tassa saṃvaṇṇanākkhamo ²
 Idāni yasmā tasmāssa hoti saṃvaṇṇanā ayan ti.

Mūla-Yamakaṃ, Khandha-Yamakaṃ, Āyatana-Yamakaṃ,
 Dhātu-Yamakaṃ, Sacca-Yamakaṃ, Sankhāra-Yamakaṃ,
 Anusaya-Yamakaṃ, Citta-Yamakaṃ, Dhamma-Yamakaṃ,
 Indriya-Yamakaṃ ti imesaṃ dasannaṃ Yamakānaṃ vasena
 idaṃ pakaraṇaṃ dasavidhena vibhattaṃ ti hi vuttaṃ.

Tattha yesaṃ dasannaṃ Yamakānaṃ vasena idaṃ pakaraṇaṃ dasavidhena vibhattaṃ, tesaṃ ³ ceva imassa ca pakaraṇassa nāma' attho tāva evaṃ veditabbo.

Ken'aṭṭhena Yamakaṃ ti? Yugalaṭṭhena yugalaṃ hi yamakaṃ ti vuccati; yamaka-pāṭihāriyaṃ, yamaka-sālā ti ādisu viya. Iti yugala-sankhātānaṃ ⁴ yamakānaṃ vasena desitattā imesu dasasu ekekaṃ yamakaṃ nāma. Imesaṃ pana yamakānaṃ samūhabhāvato sabbam eva taṃ ⁵ pakaraṇaṃ Yamakaṃ ti veditabbaṃ. ⁶

[*Mūla-Yamakaṃ.*]

Tattha mūlavasena pucchāvissajjanaṃ katvā desitattā dasannaṃ tāva sabbapaṭhamāṃ Mūla-Yamakaṃ ti vuttaṃ. Tassa uddesavāro niddesavāro ti dve vārā honti. Tesu uddiṭṭhānukkamena niddisitaḍḍattā uddesavāro paṭhamo. Tassa *ye keci kusalā dhammā sabbe te kusalamūlā*; *ye vā pana kusalamūlā sabbe te dhammā kusalā* ti idaṃ yamakaṃ

¹ Br. °desako.
 Br yugala°.

² S. °akkamo.
⁵ Br. p'etaṃ.

³ Br. tesaṃ.
⁶ S. °tabbaṃ ti.

ādi. Tassa kusala - kusalamūlasankhātāṇaṃ¹ dvinnāṇaṃ atthāṇaṇaṃ vasena *attha-yamakaṇaṃ* ti vā tesāṃ² yeva atthāṇaṇaṃ vasena anuloma - paṭilomato pavattapāḷidhammavasena *dhamma-yamakaṇaṃ* ti vā, anuloma-paṭilomato pavattapucchāvasena *pucchā-yamakaṇaṃ* ti vā tidhāyamakabhāvo veditabbo. Sesesu pi es'eva nayo.

Idāni imesaṇaṃ yamakāṇaṇaṃ vasena desite imasmiṃ Mūla-Yamake uddesavārassa tāva naya-yamaka-pucchā-attha-vārappabhedavasena pāli-vavatthānam eva veditabbaṇaṃ.

Kusalattikamātikāya hi kusalā dhammā ti idaṇaṃ ādipadaṇaṇaṃ nissāya *mūlanayo*, *mūla-mūlanayo*, *mūlakanayo*, *mūla-mūlakanayo* ti ime cattāro nayā honti. Tesāṃ ekekasmīṇaṃ naye *mūlayamakaṇaṃ* *ekamūlayamakaṇaṃ aññamañña-mūlayamakaṇaṃ* ti tīni tīni yamakāni. Evaṇaṃ catusu navesu dvādasa yamakāni. Ekekasmīṇaṃ yamake anuloma-paṭilomavasena dve dve *pucchā* ti catuvīsati pucchā. Ekekāya pucchāya sannitthāna-saṅsaya-vasena dve dve *atthā* ti attha-cattārisaṇaṃ³ atthā.

Tattha *ye keci kusalā dhammā* ti kusalesu kusalā nu kho, na kusalā nu kho ti sandehābhāvato imasmiṇaṃ pade *sannitthānattho* veditabbo.

Sabbe te kusalamūlā ti sabbe te kusalā dhammā kusalamūlā nu kho, na nu kho ti evaṇaṃ vimativasena pucchitatthā imasmiṇaṃ pade *saṅsayattho* veditabbo. So ca kho veneyyāṇaṇaṃ saṅsayatthāne saṅsaya-dīpanatthaṇaṇaṃ vutto. Tathāgatassa pana saṅsayo nāma natthi. Ito paresu pi pucchāpadesu es'eva nayo.

Yathā ca kusalapadaṇaṇaṃ nissāya ime cattāro nayā; ekekasmīṇaṃ naye tiṇṇaṇaṃ tiṇṇaṇaṃ yamakāṇaṇaṃ vasena dvādasa yamakāni, ekekasmīṇaṃ yamake dvinnāṇaṃ dvinnāṇaṃ pucchāṇaṇaṃ vasena catuvīsati pucchā; ekekāya pucchāya dvinnāṇaṇaṃ dvinnāṇaṇaṃ atthāṇaṇaṃ vasena atthacattārisaṇaṃ³ atthā va⁴ honti. Akusalapadaṇaṇaṃ nissāya pi tath'eva; avyākatapadaṇaṇaṃ nissāya pi tath'eva; tīni pi padāni ekato katvā nidditthaṇaṇaṃ; nāmapadaṇaṇaṃ nissāya pi tath'evāti, kusalattikamātikāya catūsu padesu sabbe pi soḷasa nayā atthacattārisaṇaṃ⁵ yamakāni,

¹ S. Tassa kusalaṇaṃ ca sankhātāṇaṇaṃ.

² Br. tesaṇṇeva.

³ Br. cattalīsaṇaṇaṃ.

⁴ Br. omits.

⁵ Br. cattalīsa.

channavuti pucchā, dve navuti satan atthā ca uddesa-vasena vuttā ti veditabbā.

Ettāvatā mūlavāro nāma paṭhaman¹ uddiṭṭho² hoti. Tato paraṇ ye keci kusalā dhammā sabbe te kusalahetū ti ādayo tass'eva mūlavārassa vevacanavasena nava vārā uddiṭṭhā. Iti mūlavāro, hetuvāro, nidānavāro, sambhava-vāro, pabhavavāro, samutṭhānavāro, āhāravāro, ārammaṇa-vāro, paccayavāro, samudayavāro ti sabbe pi dasa vārā honti.

Tattha mūlavāre āgataparicheden'eva sesesu pi nayā-dayo veditabbā ti sabbesu pi dasavāresu saṭṭhi-sata nayā asīti adhikāni cattāri yamaka-satāni saṭṭhi adhikāni navapucchā-satāni viśādhikāni ekūnavīsati atthasatāni ca uddiṭṭhānīti veditabbāni. Evaṇ tāva uddesavāre naya-yamaka - pucchā - atthavārappabhedavasena Pāli - vavat-thānam eva veditabbaṇ. Mūlaṇ hetu nidānaṇ cāti gāthā dasannam pi vārānaṇ udāna-gāthā nāma.

Tattha mūlādīni sabbāni pi kāraṇavevacanān'eva. Kāraṇaṇ³ hi patitṭhānaṭṭhena mūlaṇ; attano phalanip-phādanatthaṇ⁴ hinoti pavattatīti hetu; handa naṇ gaṇ-hathāti dassentaṇ viya attano phalaṇ nidetīti nidānaṇ; etasmā phalaṇ sambhavatīti⁵ sambhavo; pabhavatīti pabhavo; samutṭhāti ettha phalaṇ, etena vā samutṭhāti samutṭhānaṇ; attano phalaṇ āharatīti ahāro; appatikkhi-pitabb'atṭhena attano phalena ālambiyatīti ārammaṇaṇ; etaṇ paṭicca appatikkhipitvā phalaṇ eti pavattatīti paccayo; etasmā phalaṇ samudetīti samudayo ti evam eva etesaṇ padānaṇ vacanattho veditabbo.

Uddesavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Idāni ye keci kusalā dhammā⁶ ti adinā nayena niddesa-vāro āraddho. Tattha ye kecīti anavasesavacanaṇ. Kusalā dhammā ti kusalattikassa padabhājane vuttalakkaṇā ana-

¹ S. omits.

² S. uddiṭṭhabbo.

³ Br. Kāraṇaṇ.

⁴ S. °nippā°.

⁵ B. sambhotīti.

⁶ Y. p. 3 (vol. i. for all references till end of Cy. on Anusaya-Yama'ka).

vajjasukhavipākā kusalasabhāvā. *Sabbe te kusalamūlā ti kinte sabbe yeva kusalamūlā ti pucchati.*

*Tiṇ' eva kusalamūlānīti na te*¹ *sabbe kusalamūlā.*² *Alobhādīni pana tiṇi eva kusalamūlānīti attho. Avasesā kusalā dhammā na kusalamūlā ti avasesā phassādayo kusalā dhammā kusalamūlāni nāma na honti. Athavā avasesā phassādayo kusalā dhammā yeva nāma, na kusalamūlānīti pi attho. Ye vā pana kusalamūlā ti ye vā pana paṭhamapucchāyadutiya-padena kusalamūlā ti tayo alobhādayo gahitā, sabbe te dhammā kusalā ti, kinte sabbe tayo pi dhammā kusalā ti pucchati. Āmantā ti sabbesam pi kusalamūlānaṃ kusalabhāvaṃ sampatiṇṇhanto āha. Ayaṃ tāva mūlanaye Mūlā-Yamakassa attho.*

Iminā upāyena sabbapucchāsu vissajjananayo veditabbo. Yaṃ pana yattha visesamattaṃ, tad eva vaṇṇayissāma.

*Ekamūla-yamake tāva sabbe te kusalamūlena ekamūlā ti gaṇanaṭṭhena ekamūlataṃ agahetvā*³ *samānaṭṭhena gahe-tabbā. Ayaṃ h' ettha*⁴ *attho: sabbe te kusalamūlena samānamūlā, yaṃ phassassa mūlaṃ, tad eva vedanādinan ti. Atha nesāṃ tathābhāvaṃ sampatiṇṇhanto āmantā ti āha.*

*Kusalamūla - samutṭhānaṃ*⁵ *ti kusalacittasamutṭhānaṃ rūpaṃ*⁶ *dassitaṃ. Ekamūlan ti alobhādīnā kusalamūlena samānamūlaṃ. Yath' eva hi phassādīnaṃ alobhādayo hetupaccayattā mūlaṃ, tathā taṃ samutṭhānarūpassāpi; kusala-lakkhaṇābhāvena pana, taṃ na kusalaṃ.*

Aññamañña-yamake ye keci kusalā ti apucchitvā, ye keci kusalamūlena ekamūlā ti pucchā kato. Kasmā? Iminā pi vyañjanena tass' ev' atthassa sambhavato, kusalamūlāni ti idaṃ purimassa visesanaṃ.

*Mūlāni yāni ekato uppajjantīti hi vuttaṃ. Tāni pana kusalamūlāni pi honti, akusala-avyākata-mūlāni pi; idha kusalamūlānīti visesadassanaṭṭham idan vuttaṃ. Aññamañña-mūlāni cāti aññamaññaṃ hetupaccayena paccayā hontīti*⁷ *attho. Tass'eva paṭilomapucchāya sabbe te*

¹ S. omits.

² Br. °mūlāni.

³ Br. aggahetvā.

⁴ Br. Ayaṃ c' ettha.

⁵ Y. 4.

⁶ Br. °thānarūpaṃ.

⁷ Cf. Paṭṭhāna. Aññamañña-paccayo is the seventh of the twenty-four relations among phenomena.

dhammā kusalamūlena ekamūlā ti avatvā *sabbe te dhammā kusalā* ti vuttaṇ. Kasmā? Atthavisesābhāvato. *Kusalamūlena ekamūlā* ti hi pucchāya katāya *mūlāni yāni ekato uppajjantīti* hetṭhā vuttanayen' eva mūlavissajjanaṇ kātābaṇ bhaveyya, evañ ca sati atthavisesābhāvo hoti; tasmā tathā akatvā evaṇ pucchā katā. Iminā upāyena mūla-mūlanayādīsu pi aññamaññamūla-yamake pucchā viseso veditabbo.

Mūla-mūlanaye *sabbe te kusalamūlamūlā* ti¹ *sabbe te kusalamūlamūlasankhātā*² *mūlā* ti pucchati. *Ekamūlamūlā* ti samānatṭhena ekam eva mūla-mūlaṇ etesan ti ekamūla-mūlā. *Aññamañña-mūla-mūlā* ti aññamaññassa mūlaṇ aññamaññamūlaṇ. Aññamaññamūlaṇ hetupaccayaṭṭhena mūlaṇ etesan ti aññamañña-mūlamūlā.

Mūlakanaye *kusalamūlakā* ti hetupaccayaṭṭhena kusalaṇ mūlaṇ etesan ti kusalamūlakā.

Mūlamūlakanaye *kusala-mūlamūlakā* ti kusalānaṇ mūlaṇ kusalamūlaṇ. Hetupaccayaṭṭhen' eva kusalamūlaṇ mūlaṇ etesan ti kusalamūlamūlakā ti ayaṇ tāva kusalapadaṇ nissāya naya-yamaka-pucchāsu visesattho.

Akusala-padādīsu pi es' eva nayo. Ayaṇ pana viseseso: *ahetukaṇ akusalan* ti vicikicchāya ceva uddhaccena ca sampayuttaṇ mohaṇ sandhāya vuttan; *ahetukaṇ avyākatan* ti atṭhārassa cittuppādā arūpaṇ nibbānañ ca. Avyākata-mūlena *ekamūlaṇ*³ ti idha pana ṭhapetvā sahetuka-avyā-katasamutṭhānaṇ rūpaṇ sesaṇ labbhati. Sahetuka-avyā-kata-samutṭhānaṇ rūpaṇ avyākata-mūlena *ekamūlaṇ* hoti. Taṇ abbhohārikaṇ⁴ katvā ekato labbhamānakavasen' eva c'etaṇ vissajjanaṇ kataṇ.

Nāmā dhammā ti nāmasankhātā dhammā. Te atthato cattāro arūpino khandhā nibbānañ ca. Nav'eva nāma-mūlānīti kusalākusala-avyākata-mūlavasena nava mūlāni. Ahetukaṇ nāmaṇ *nāmamūlena na ekamūlan* ti ahetukaṇ sabbam pi atṭhārassa cittuppādavicikicchā-uddhacca⁵ sampayutta-moha-nibbānasankhātaṇ nāmaṇ nāmamūlena na

¹ Br. kusalamūlā ti.

² Br. kusalamūlasan°.

³ Y. 8 (2).

⁴ Br. abbo°,

⁵ Br. vicikicchuddh°.

ekamūlaṃ. Na hi taṃ tena saddhiṃ uppajjati. *Sahetukay nāmamūlenāti* pade pi sahetukay nāmaṃ nāmamūlenāti attho. Sesay sabbattha uttānattham evāti.

Mūlavāra-vaṇṇanā niṭṭhitā.

Hetuvārādisu¹ pi iminā va upāyena² attho veditabbo. *Mūlaṃ hetu nidānaṃ cāti* gāthā yathā niddiṭṭhānaṃ dasan-nam pi vārānaṃ puna udāra-vasen' eva³ vuttā ti.

Mūla-Yamaka-vaṇṇanā niṭṭhitā.

II

[*Khandha-Yamakay.*]

Idāni Mūla-Yamake desite yeva kusalādi dhamme khandhavasena sangahitvā Mūla-Yamakānantaraṃ desi-tassa Khandha-Yamakassa vaṇṇanā hoti.

Tattha Pālivavatthānaṃ tāva evaṃ veditabbaṃ. Imasmiṃ hi Khandha-Yamake tayo mahāvārā honti: paṇṇattivāro, pavattivāro, pariññāvāro ti. Tesu paṇṇattivāro khandhānaṃ nāmābhidhāna-sodhana-vasen' eva gatattā paṇṇattivāro ti vuccati. Pavattivāro tena sodhitanāmābhidhānānaṃ khandhānaṃ uppāda-nirodha-vasena pavattiy sodhayamāno gato, tasmā pavattivāro ti vuccati. Pariññāvāro iminā-nukkamena pavattānaṃ khandhānaṃ sankhepen' eva tisso pariññā dipayamāno gato; tasmā pariññāvāro ti vuccati.

Tattha paṇṇattivāro uddesaniddesa-vasena dvihākārehi vavatthito.⁴ Itaresu visuṃ uddesavāro natthi; ādito paṭṭhāya pucchāvissajjanavasena ekadhā vavatthitā.

Tattha pañcakkhandhāti padaṃ ādiy katvā, yāva na khandhā na sankhārā ti padaṃ tāva paṇṇattivārassa uddesavāro veditabbo. *Pucchāvāro* ti pi tass' eva nāmaṃ. Tattha pañcakkhandhā ti ayaṃ yamakavasena pucchitab-bānaṃ khandhānaṃ uddeso.⁵

*Rūpakkhando . . . pe . . . viññāṇakkhando*⁶ ti tesāṃ yeva pabhedato nāma vavatthānaṃ. Idāni imesaṃ khand-

¹ Y. 13.

² Br. vupāy².

³ S. uddān^o.

⁴ Br. pavattito.

⁵ S. uddesavāro.

⁶ Y. 14.

dhānaṃ vasena (1) padasodhanavāro khandhānaṃ vasena, (1) padasodhanavāro, (2) padasodhanamūlacakkavāro, (3) suddhakkhandhavāro, (4) suddhakkhandhamūlacakkavāro ti cattāro nayavārā honti. Tattha rūpaṃ rūpakkhando, rūpan¹ ti ādinā nayena padam eva sodhetvā gato padasodhanavāro nāma. So anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhando . . . rūpan ti ādini pañca yamakāni. Paṭilomavāre pi na rūpaṃ na rūpakkhando, na rūpakkhando na rūpaṃ ti ādini pañc' eva.

Tato paraṃ tesam yeva padasodhanavāro sodhitānaṃ khandhānaṃ rūpaṃ rūpakkhando khandhā vedanākkhandho ti ādinā nayena ekekakhandhamūlakāni cattāri cattāri cakkāni bandhitvā gato padasodhanamūlacakkavāro nāma. So pi anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhando, khandhā vedanākkhandho ti ādini ekeka khandhamūlakāni cattāri cattāri katvā vīsati yamakāni. Paṭilomavāre pi, na rūpaṃ na rūpakkhando, na khandhā na vedanākkhandho ti ādini vīsati eva.

Tato paraṃ rūpaṃ khandho, khandhā rūpaṃ² ti ādinā nayena suddhakkhandhavasen' eva gato suddhakkhandhavāro nāma. Tattha khandhā rūpan ti ādisu khandhā rūpakkhando, khandhā vedanākkhandho attho gahetabbo, Kasmā? Niddesavāre evaṃ bhājitattā. Tattha hi rūpaṃ khandho ti? Āmantā. Khandhā rūpakkhando ti? Rūpakkhando khandho ceva rūpakkhando ca; avasesā, khandhā, na rūpakkhando³ ti evaṃ khandhā rūpan ti ādinā khandhā rūpakkhando ti ādinā nayena padaṃ uddharitvā attho vibhatto.⁴

Ten' eva ca kāraṇen' esa suddhakkhandhavāro ti vutto. Vacanasodhane viya hi ettha na vacanaṃ pamāṇaṃ. Yathā yathā pana suddhakkhandhā labbhanti, tathā tathā attho va pamāṇaṃ. Parato Āyatana-Yamakadisu pi es' eva nayo.

Eso pi ca suddhakkhandhavāro anuloma-paṭilomavasena

¹ Y. 14.

² Y. 15.

³ Y. 18 (5).

⁴ Y. cf. 15, n. 2.

duvidho hoti. Tassa anulomavāre *rupaṇ khandho*, *khandhā rūpaṇ*¹ ti ādini pañca yamakāni; paṭilomavāre pi *na rūpaṇ na khandho*, *na khandhā na rūpaṇ* ti ādini pañc' eva.

Tato paraṇ tesañ yeva suddhakhandhānaṇ *rūpaṇ khandho*, *khandhā vedanā*² ti ādinā nayena ekekakhandhamūlakāni cattāri cattāri cakkāni bandhitvā gato suddhakhandhamūlakānaṇ cakkānaṇ atthitāya *suddhakhandhamūlacakkavāro nāma*. Tattha *khandhā vedanā* ti ādisu *khandhā vedanākkhandho* ti ādinā nayena attho veditabbo.

Itarathā niddesavārena saddhiṇ virodho hoti. So pi anuloma-paṭilomavasena duvidho hoti. Tassa anulomavāre *rūpaṇ khandho*, *khandhā*, *vedanā* ti ādini ekeka khandhamūlakāni cattāri cattāri katvā vīsati yamakāni; paṭilomavāre pi *na rūpaṇ na khandho*, *na khandhā na vedanā* ti ādini vīsati eva. Evaṇ tāva ekena yamakasatena dvihi pucchāsatehi ekeka-pucchāya sannitthāna-saṇṇasavāsena dve dve atthe katvā catūhi ca atthasatehi patimaṇḍito paṇṇattivārassa uddesavāro veditabbo ti.

Uddesavāravannaṇā niṭṭhitā.

Idāni *rūpaṇ rūpakkkhandho*³ ti ādinā nayena niddesavāro āraddho. Tattha *rūpaṇ rūpakkkhandho* ti yaṇ kiñci rūpaṇ ti vuccati, sabban taṇ rūpakkkhandho ti vacanasodhanatthaṇ pucchati. *Piyarūpaṇ sātārūpaṇ na rūpakkkhandho* ti yaṇ piyarūpaṇ sātārūpaṇ ti ettha rūpaṇ ti vuttaṇ; taṇ rūpaṇ eva, *na rūpakkkhandho* ti attho.

Rūpakkkhandho rūpaṇ ceva rūpakkkhandho cāti yo pana rūpakkkhandho so rūpaṇ ti pi rūpakkkhandho ti pi vattuṇ vaṭṭatiti attho. Rūpakkkhandho rūpaṇ ti ettha pana yasmā rūpakkkhandho niyamen' eva rūpaṇ ti vattabbo, tasmā *āmantā* ti āha. Iminā upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo. Yo pana yattha viseso bhavissati, tatth' eva taṇ vaṇṇayissāma.

Saññāyamake tāva *ditṭhisaññā* ti papañcasaññā ti ādisu āgatā ditṭhisaññā. Sankhārayamake *avasesā sankhārā* ti aniccā vata sankhārā ti ādisu āgatā sankhārakkhandhato

¹ Y. 15 (5).

² *Ibid.* (6).

³ Y. 16 (1).

avasesā sankhatadhammā. Paṭilomavāre pi es' eva nayo ti.

Padasodhanavāro nitṭhito.

Padasodhana-mūlacakkavāre *khandhā vedanākkhandho*¹ ti ye keci khandhā sabbe te vedanākkhandho ti pucchati. Sesapucchāsu pi es' eva nayo. Paṭilome na *khandhā na vedanākkhandho*² ti ettha ye paññatti-nibbānasankhātā dhammā khandhā na honti, te yasmā vedanākkhandho pi na honti, tasmā *āmantā* ti āha. Sesavissajjanesu pi es' eva nayo ti.

Padasodhanamūlacakkavāro nitṭhito.

Suddhakhandhavāre *rūpaṇ khandho*³ ti yaṇ kiñci rūpaṇ ti vuttaṇ sabban taṇ khandhā ti pucchati. Tattha yasmā piyarūpasātarūpasankhātāṇ vā rūpaṇ hotu bhūtopādā rūpaṇ vā, sabbaṇ pañcasu khandhesu sangahaṇ gacchat' eva, tasmā *āmantā* ti paṭijānāti.

Dutiye pade⁴ *khandhā rūpaṇ* ti pucchitabbe, yasmā rūpaṇ ti vacanena rūpakkhando ca adhippeto, tasmā vacanaṇ anādiyivā atthavasena pucchanto *khandhā rūpak-khandho* ti āha. Iminā nayena sabbapadesu attho vedittabbo.

Parato Āyatana-Yamakādinaṇ niddesavāre pi es' eva nayo.

Saññākkhandho ti etthāpi diṭṭhisaññā vā hotu saññā eva vā, sabbāya⁵ pi khandhabhāvato *āmantā* ti vuttaṇ.

*Sankhārā*⁶ *sankhārakkhandho* ti pade pi es' eva nayo. Khandhavinimuttako hi sankhāro nāma natthi.

Paṭilome na *rūpaṇ na khandho*⁷ ti yaṇ dhammajātaṇ rūpaṇ na hoti, taṇ khandho pi na hoti ti pucchati; vissajjane pan' assa *rūpaṇ ṭhapetrā avasesā khandha na rūpak-khandho* ti rūpato aññe vedanādayo khandhā, rūpam eva na honti, khandhā pana hontīti attho. *Rūpaṇ ca khandhe ca ṭhapetrā avasesan* ti pañca-khandha-vinimuttaṇ nibbānañ

¹ Y. 17 (3 b).

² Y. 18 (4).

³ *Ibid.* 5.

⁴ Br. dutiyaṇ°.

⁵ *Sic* S. Br.

⁶ Br. omits.

⁷ Y. 18 (6).

ceva paññatti ca. Ito paresu pi avasesan ti padesu es' eva nayo.

Suddhakhandhavāro niṭṭhito.

Suddhakhandhamūlacakkavāre rūpakkhando¹ ti ādināṃ heṭṭhā vuttanāyena' eva attho veditabbo ti. Suddhakhandhamūlacakkavāro niṭṭhito.

Paṇṇattivāravannanā niṭṭhitā.

Idāni yassa rūpakkhando ti ādināṃ nayena pavattivāro āraddho. Kasmā pan' ettha uddesavāro na vutto ti? Heṭṭhā dassitanayattā paṇṇattivārasmiṃ hi uddesavāre nayo dassito. Tena pana nayena sakkā so idha avutto² pi vijānitun ti³ taṃ avatvā niddesavāro 'va āraddho. Imasmiṃ pana pavattivārasankhāte mahāvāre uppādavāro, nirodhavāro, uppādanirodhavāro ti tayo antaravārā honti. Tesu paṭhamo dhammānaṃ uppādalakkhaṇassa dīpitattā uppādavāro ti vuccati; duttiyo tesāṃ yeva nirodhalakkhaṇassa dīpitattā nirodhavāro ti; tatiyo ubhinnaṃ pi lakkhaṇānaṃ dīpitattā uppādanirodhavāro ti vuccati. Uppādavārena c' ettha dhammānaṃ uppajjanākāro va dīpito; nirodhavārena uppannaṃ nāma niccaṃ natthīti tesāṃ yeva aniccā dīpitā; uppādanirodhavārena tadubhayaṃ.

Tattha uppādavāre tāva tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ addhānaṃ vasena cha kālabhedā honti: paccuppanno, atīto, anāgato, paccuppannatīto, paccuppannenānāgato, atītenānāgato ti. (1) Tesu⁴ yassa rūpakkhando uppajjati paccuppannābhidhānavasena, paccuppanno veditabbo. So paccuppannānaṃ dhammānaṃ paccakkhāto⁵ gahetabbā ativiya suviññeyyo ti paṭhamāṃ vutto. (2) Yassa rūpakkhando uppajjitthāti⁶ atitābhidhānavasena atīto veditabbo. So paccakkhāto⁵ anubhūtapubbānaṃ atitadhammānaṃ anumānena anāgatehi suviññeyyatarattā duttiyaṃ vutto. (3) Yassa rūpakkhando uppajjissati⁷ anāgatābhidhānavasena anāgato veditabbo. So paccakkhāto⁵ ca anubhūtapubbavasena ca gahitadhammanumānena anāgate pi evarūpā dhammā uppajjissanti

¹ Y. 19 (7).

² Br. avitto.

³ Br. jānitun.

⁴ Y. 19, 1, i.

⁵ Br. paccakkhato.

⁶ Y. 21, 3, i.

⁷ Y. 22, 5, i.

gahetabbato tatiyaṃ vutto. (4) *Yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjitthāti*¹ paccuppanne saddhiṃ atitābhidhānavasena paccuppannenātito veditabbo. So missakesu tisu suviññeyyatarattā catutthaṃ vutto. (5) *Yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjissatīti*² paccuppannena saddhiṃ anāgatābhidhānavasena paccuppannenānāgato veditabbo. So paccakkhāto³ gahetabbānaṃ atthitāya atthato⁴ suviññeyyataro ti pañcamaṃ vutto. (6) *Yassa rūpakkkhandho uppajjittha tassa vedanākkhandho uppajjissatīti*⁵ atītena saddhiṃ anāgatābhidhānavasena atītenānāgato veditabbo. So purimehi duviññeyyo ti chaṭṭhaṃ vutto.

Evam etesu chasu kālabhedeṣu yvāyaṃ paṭhamo paccuppanno.

Tattha (1) puggalato (2) okāsato (3) puggalokāsato ti tayo vārā honti. Tesu *yassāti* puggalavasena khandhānaṃ uppatti dīpano puggalavāro, *yatthāti* okāsavasena khandhānaṃ uppatti dīpano okāsavāro, *yassa yatthāti* puggalokāsavasena khandhānaṃ uppatti dīpano puggalokāsavāro : ime pana tayo pi vārā paṭhamāṃ anulomanayena niddisīvā, pacchā paṭilomanayena niddiṭṭhā ; tesu uppajjati, uppajjittha, uppajjissatīti vacanato uppattidīpano anulomanayo, nuppajjati, nuppajjittha, nuppajjissatīti vacanato anuppattidīpano paṭilomanayo. Tattha paccuppannakāle⁶ tāva puggalavārassa anulomanaye *yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa vedanākkhandho uppajjati ; yassa va pana vedanākkhandho uppajjati tassa rūpakkkhandho uppajjati ; yassa rūpakkkhandho uppajjati tassa saññākkhandho, sankhārakkhandho, viññāṇakkhandho uppajjati. Yassa vā pana viññāṇakkhandho uppajjati tassa rūpakkkhandho uppajjati*⁷ evaṃ rūpakkkhandho mūlakāni cattāri yamakāni. *Yassa vedanākkhandho uppajjati, tassa saññākkhandho uppajjati* ādinā nayena vedanākkhandhamūlakāni tīni, saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakā ekaṃ ti agahitaggahaṇena⁸ dasa yamakāni honti.

¹ Y. 23, 7, i.² Y. 25, 9, i.³ Br. paccakkhato.⁴ S. atthato.⁵ Y. 28, 11, i.⁶ S. °kālena.⁷ Y. 19 f.⁸ So S. and Br. cf. 55, n. 3.

Tattha rūpakkhandhamūlakesu catūsu ādito ekam eva vissajjitaṇ. Sesāni tena sadisa-vissajjanānīti tantiyā lahu-bhāvatthaṇ sankhittāni.

Vedanākkhandhādi mūlakesu pi *āmanta* ti ekasadisam eva vissajjanaṇ, tasmā tāni pi tantiyā lahu-bhāvatthaṇ sankhittān' evāti evam etāni paccuppannakāle puggalavāre anulomanaye ekayamaka-vissajjanen'¹ eva dasa yamakāni vissajjitāni nāma hontiti veditabbāni.

Yathā puggalavāre dasa evaṇ okāsavāre dasa puggalokāsavāre dasāti paccuppannakāle tīsu vāresu anulomanaye tiṇsa yamakāni honti. Yathā ca anulomanaye, evaṇ paṭilomanaye pīti sabbāni pi paccuppannakāle saṭṭhi yamakāni honti. Tesāṇ vīsapucchā satāṇ cattārīsāni ca dve, attha satāni hontiti veditabbāni. Evaṇ sesesu pi pañcasu kālabbhedesu puggalādi bhedato anuloma-paṭilomanayavasena cha cha vārā. Ekekasmiṇ vāre dasa dasa katvā saṭṭhi saṭṭhi yamakānīti tīni yamakasatāni; tāni purimehi saddhiṇ saṭṭhādhikāni tīni yamakasatāni vīsādhikāni satta pucchā satāni cattālīsāni ca cuddasa attha satāni honti. Idaṇ tāva uppādavāre pāli-vavatthānaṇ. Yathā ca uppādavāre, tathā nirodhavāre pi uppāda-nirodhavāre pīti sabbasmim pi pavatti-mahāvāre asīti yamakasahassaṇ saṭṭhi satādhikāni dve pucchā sahassāni, vīsāṇ tīni satādhikāni ca cattāri atthasahassāni veditabbāni.

Pāli pana uppādavāre nirodhavāre ca tīsu asammissa-kālabbhedesu tasmiṇ tasmiṇ vāre ekekam eva yamakaṇ vissajjetvā sankhittā; tīsu missakakālabbhedesu. *Yassa vedanākkhandho uppajjati, tassa saññākkhandho uppajjit-thāti*¹ ādinā nayena vedanākkhandhādi mūlakesu pi ekaṇ yamakaṇ vissajjitaṇ, uppāda-nirodhavāre pana chasu pi kālabbhedesu vissajjitam eva. Sesāni tena samānavissajjanattā sankhittānīti idaṇ sakale pi pavattimahāvāre pālivavatthānaṇ. Attha vinicchayatthaṇ pan' assa idaṇ lakkhaṇaṇ veditabbaṇ. Imasmiṇ hi pavatti-mahāvāre catunnaṇ pañhānaṇ² pañca vissajjanāni sattavīsatiyā ṭhānesu pakkhipitvā atthavinicchayo veditabbo.

¹ Y. 23, 7, i.

² S. *inserts* vasena.

Tattha (1) purepañho, (2) pacchāpañho, (3) paripuṇṇapañho, (4) moghapañho ti ime cattāro pañhā nāma. Ekekasmīṃ hi¹ yamake dve dve pucchā; ekekapucchāya pi dve dve padāni. (1) Tattha yāya pucchāya vissajjane ekeken'eva padena gahitakhandhassa uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ purepañho nāma. (2) Yāya pana pucchāya vissajjane dvihi pi padehi gahitakhandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ pacchāpañho nāma. (3) Yāya pana pucchāya vissajjane ekena pi padena gahitakhandhassa dvihi pi padehi gahitakhandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, ayaṃ paripuṇṇapañho nāma. (4) Yāya pana pucchāya vissajjane paṭikkhepo vā paṭisedho vā labbhati, ayaṃ moghapañho nāma.

Yasmā paṇ'esa adassiyamāno na sakkā jānituṃ, tasmā dassayissāma.

(1) *Yattha rūpakkhando nuppajjati tattha vedanākkhandho nuppajjati*² pucchāya, tāva *uppajjati* imasmiṃ vissajjane eken'eva padena gahitassa vedanākkhandhassa uppādo labbhati iti ayaṃ ceva añño ca evarūpo pañho purepañho ti veditabbo. *Yassa rūpakkhando uppajjitha, tassa vedanākkhandho uppajjithati*³ pucchāya pana āmantā ti imasmiṃ vissajjane [eken'eva padena gahitassa vedanākkhandhassa]⁴ dvihi padehi gahitānaṃ rūpa-vedanākkhandhānaṃ, yassa kassaci sattassa atīte uppādo labbhati. Iti ayaṃ ceva añño ca evarūpo pañho pacchāpañho ti veditabbo. (3) *Yassa rūpakkhando uppajjati, tassa vedanākkhandho uppajjati*⁵ imāya pana paṭhamapucchāya *asaññasattaṃ uppajjantānaṃ* ti ādike imasmiṃ vissajjane *asaññasatte*⁶ *uppajjantānaṃ tesāṃ rūpakkhando uppajjati, na ca tesāṃ vedanākkhandho uppajjati* imasmiṃ koṭṭhāse eken'eva padena gahitassa rūpakkhandhassa pi uppādo labbhati. *Pañcarokāraṃ uppajjantānaṃ tesāṃ rūpakkhando ca uppajjati vedanākkhandho ca uppajjati* imasmiṃ koṭṭhāse dvihi pi padehi sangahitānaṃ rūpa-vedanākkhandhānam pi uppādo labbhati: iti ayaṃ ceva añño ca eva rūpo pañho paripuṇṇapañho ti veditabbo.

¹ Ekekasmīṃ hi.

² Y. 20, 2. ii.

³ Y. 21 3, 1.

⁴ Br. omits.

⁵ Y. 19, 1, 1.

⁶ Br. °sattaṃ upapaj°.

(4) Purepacchāpañhe ti pi es' eva nayo.¹ Etassa hi vissajjane purimakotṭhāse ekena padena sangahitassa rūpak-khandhass' eva uppādo dassito ; dutiya-kotṭhāse dvīhi padehi sangahitānaṃ rūpa-vedanākkhandhānaṃ, iminā yeva ca lakkhaṇena yattha ekena padena sangahitassa khandhassa uppādo vā nirodho vā labbhati, so purepañho ti vutto. Yattha hi dvīhi pi padehi sangahitānaṃ khandhānaṃ uppādo vā nirodho vā labbhati, so pacchāpañho ti vutto.

*Yassa rūpak-khandho nuppajjitttha, tassa vedanākkhandho nuppajjittthāti*² imāya pana pucchāya natthti : imasmiṃ vissajjane paṭikkhepo labbhati.

*Yassa rūpak-khandho uppajjati, tassa vedanākkhandho nirujjhatiti*³ pucchāya no ti : imasmiṃ vissajjane paṭisedho labbhati, tasmā ayaṃ ceva duvidho añño ca evarūpo pañho moghapañho ti veditabbo. Tucchapañho ti pi vuccati.

Evaṃ tava cattāro pañhā veditabbā.

Yaṃ⁴ (1) pālīgatiyā vissajjanaṃ (2) paṭivacana-vissajjanaṃ (3) sarūpa-dassanena vissajjanaṃ (4) paṭikkhepena-vissajjanaṃ (5) paṭisedhena-vissajjanaṃ ti imāni pana pañca vissajjanāni nāma.

(1) Tattha yaṃ vissajjanaṃ pālīpadam eva hutvā atthaṃ vissajjeti, idaṃ pālīgatiyā vissajjanaṃ nāma. Taṃ⁵ pure pañhe labbhati. *Yattha rūpak-khandho nuppajjati, tattha vedanākkhandho nuppajjattiti*⁶ hi pañhe, *uppajjattiti* : idaṃ vissajjanaṃ pālīpadam eva hutvā atthaṃ vissajjayamānaṃ gataṃ, tasmā evarūpesu ṭhānesu pālīgatiyā vissajjanaṃ veditabbaṃ.

(2) Yaṃ pana vissajjanaṃ paṭivacanabhāvena atthaṃ vissajjeti, idaṃ paṭivacana-vissajjanaṃ nāma ; taṃ pacchāpañhe labbhati. *Yassa rūpak-khandho nuppajjitttha, tassa vedanākkhandho nuppajjittthāti* hi pañhe *āmantā*⁷ ti idaṃ vissajjanaṃ paṭivacanavasena eva atthaṃ vissajjayamānaṃ gataṃ, tasmā evarūpesu ṭhānesu paṭivacana-vissajjanaṃ veditabbaṃ.

¹ Br. etass' eva nāmaṃ.

² Y. 21, 4, i.

³ Y. 41, 1, i.

⁴ Br. omits.

⁵ S. Ete.

⁶ Y. 20, 2, ii.

⁷ Y. 21, 4, i.

*arūpaṇ uppajjitrā parinibbāyissantiti*¹ ekaṇ (11); *pañcavokāraṇ uppajjantānaṇ ti*² ekaṇ (12); *pañcavokāre tatthāti*³ ekaṇ (13); *pañcavokārānaṇ ti*⁴ ekaṇ (14); *pañcavokārā cavantānaṇ ti*⁵ ekaṇ (15); *pañcavokāre pacchimabharikānaṇ ti*⁶ ekaṇ (16); *pañcavokāre parinibbantānaṇ ti* ekaṇ (17); *suddhāvāsaṇ uppajjantānaṇ ti* ekaṇ (18); *suddhāvāse tatthā ti* ekaṇ (19); *suddhāvāsānaṇ ti* ekaṇ (20); *suddhāvāse parinibbantānaṇ ti* ekaṇ (21); *sabbesaṇ uppajjantānaṇ ti* ekaṇ (22); *sabbesaṇ cavantānaṇ ti* ekaṇ (23); *sabbasādhārāna-vasena pacchimabharikānaṇ ti* ekaṇ (24); *parinibbāyantānaṇ ti* ekaṇ (25); *caturvokāraṇ pañcavokāraṇ uppajjantānaṇ ti* ekaṇ (26); *cavantānaṇ ti* ekaṇ (27); *evaṇ imesaṇ catunnaṇ pañhānaṇ imāni pañca vissajjanāni imesu satta-vīsatiyā thānesu pakkhipitvā, imasmiṇ pavattimāhāvāre attha-vinicchayo veditabbo.*

Evaṇ viditvā hi⁷ pañhaṇ vissajjantena suvissajjito hoti, atthañ ca vinicchayantena suvinicchito hoti. Tatrāyaṇ⁸ nayo. *Yassa rūpakkhando uppajjati* yassa puggalassa uppadakkhaṇa-samangitāya rūpakkhando uppajjati, *tassa vedanākkhando uppajjati* vedanākkhando pi tassa tasmiṇ yeva khaṇe uppajjati pucchati.

*Asaññasattaṇ uppajjantānaṇ ti acittakapatisandhivasena asaññasattabhavaṇ*⁹ uppajjantānaṇ. *Tesaṇ rūpakkhando uppajjati* tesaṇ ekantena rūpakkhando uppajjati yeva. Pavatte pana tattha uppajjantānaṇ rūpakkhando uppajjati pi nirujjhati pi, tasmā, asaññasattānaṇ ti avatvā, *asaññasattaṇ uppajjantānaṇ ti vuttaṇ. No ca tesaṇ vedanākkhando uppajjati* acittakattā pana tesaṇ vedanākkhando nuppajjat'eva. Idaṇ satta-vīsatiyā thānesu paṭhame thāne paripunnapañhassa purimakotṭhāse sarūpadassanena vissajjanaṇ. *Pañcavokāraṇ uppajjantānaṇ ti rūpārūpa-missaka-pāṭisandhivasena pañcavokārabhavaṇ uppajjantānaṇ. Tesaṇ rūpakkhando vedanākkhando cāti tesaṇ ekantena rūpa-vedanākkhandha-sankhātā dve pi khandhā uppajjanti yeva. Pavatte pana tattha uppannānaṇ khandhā*

¹ Y. 22, 6, 1.

² Y. 19, 1, 1.

³ Y. 19, 1, ii.

⁴ Br. °vokāraṇ.

⁵ Y. 24, iii.

⁶ Y. 29, iii. etc.

⁷ S. viditvāna.

⁸ Br. tatthāyaṇ.

⁹ S. °bhāvaṇ.

uppajjanti pi nirujjhanti pi, tasmā, pañca-vokārānan ti avatvā, *pañcarokāraṇaṃ uppajjantānaṃ* ti vuttaṇ. Idaṃ pañca-vokāraṇaṃ uppajjantānaṃ ti t̥hāne paripuṇṇapañhassa pacchimakoṭṭhāse sarūpa-dassanena-vissajjanaṃ. Iminā upāyena sabbāni vissajjanāni veditabbāni.

Idaṃ pan' ettha uppāda-nirodhesu niyamalakkaṇaṃ. Sakale pi hi imasmiṃ Khandha-Yamake tattha tattha uppannānaṃ pavatte yāva maraṇā khandhānaṃ apariyantesu uppāda-nirodhesu vijjamānesu pi lahu-parivattānaṃ dhammānaṃ vinibbhogaṃ katvā uppāda-nirodhe dassetuṃ na sukaraṃ ti pavattiyaṃ uppāda-nirodhe anāmasitvā abhinavaṃ vipāka-vatṭaṇaṃ nipphādayamānena nānākammena nibbattānaṃ paṭisandhi-khandhānaṃ uppādaṃ dassetuṃ sukhānaṃ ti paṭisandhi-uppādavasena' eva uppādavāro kathito. Uppannassa pana vipāka-vatṭassa-pariyosānena nirodhaṃ dassetuṃ sukhānaṃ ti maraṇakāle nirodhavasena nirodhavāro kathito.

Kiṃ pan' ettha pavattiyaṃ uppāda-nirodhānaṃ anāmatṭhabhāve pamāṇaṃ ti? Pāli yeva; Pāliyaṃ hi visesena uppādavārassa anāgatakālavāre pacchimabhavikānaṃ tesāṃ rūpakkkhandho ca nuppajjissati vedanākkhandho ca nuppajjissatīti ayaṃ Pāli-atipamāṇam eva. Pacchimabhavikānaṃ hi pavatte rūpārūpadhammānaṃ uppajjitūṃ, yuttabhāve sati pi rūpakkkhandho ca nuppajjissati vedanākkhandho ca nuppajjissatīti sannitṭhānaṃ katvā vuttabhāvena pavatte uppādo na gahito ti veditabbo. *Suddhāvāse parinibbantānaṃ tesāṃ tattha saññākkhandho na nirujjhittā, no ca tesāṃ tattha vedanākkhandho na nirujjhātīti* ayaṃ pana Pāli pavatte nirodhassa anāmatṭhabhāve ativiya pamāṇaṃ. *Suddhāvāse parinibbantānaṃ* hi cuticittassa bhangakkhaṇe t̥hitānaṃ paṭisandhito paṭṭhāya pavatte uppajjitvā niruddhasaññākkhandhānaṃ gaṇanapatho natthi. Evaṃ sante pi *tesāṃ tattha¹ saññākkhandho na nirujjhittatī* sannitṭhānaṃ katvā vuttabhāvena pavatte nirodho na gahito ti veditabbo.

Evam ettha uppāda-nirodhesu niyamalakkaṇaṃ veditvā paṭisandhi uppādam eva cuti nirodham eva ca gahetvā,

¹ Br. tassa.

tesu tesu ṭhānesu āgatānaṃ vissajjanānaṃ atthavinicchayo veditabbo.

So pana sakkā ādi-vissajjane vuttanayena sabbattha viditun¹ ti vissajjana-paṭipāṭiyā na vitthārito. Iminā pana evaṃ dinnenāpi² nayena yo etesaṃ atthavinicchayaṃ jānituṃ na sakkoti, tena ācariye payirūpāsivā sādhukaṃ sutvā vijānitabbo.

Uppādassa nirodhassa ubhinnaṃ cāpi ekako
Nayassa anulomassa paṭiloma-nayassa ca
Vasena yāni khandhesu yamakāni ca pañcasu
Puggalaṃ atha okāsaṃ puggalokāsam eva ca.
Āmasivā pavattesu ṭhānesu³ kathayī jino
Tesaṃ Pālivavatthānaṃ dassitaṃ anupubbato.
Vinicchayatthaṃ atthassa pañhā vissajjanāni ca
Vissajjanānaṃ ṭhānāni yāni tāni ca sabbaso
Dassetvā eka-pañhasmiṃ yojanā pi pakāsita
Vitthārena gate ettha pañhā-vissajjanakkame.
Atthaṃ vaṇṇayatā kātuṃ kiṃ nu sakkā ito⁴ paraṃ
Nayena iminā tasmā atthaṃ jānantu paṇḍitā ti.

Pavattivāra-vaṇṇanā nitṭhitā.

Tadanantare pariññāvāre pi chaḷeva kālabhedā anuloma-paṭilomato dve yeva nayā: puggala-vāro okāsavāro puggalokāsavāro ti imesu pana tīsu puggalavāro va labbhati, na itare dve.

Kiṃ kāraṇā? Sadisa-vissajjanatāya. Yo hi koci puggalo yattha katthaci ṭhāne rūpakkkhandhaṃ ce parijānāti, vedanākkhandham pi parijānāti yeva, vedanākkhandhaṃ ce parijānāti, rūpakkkhandham pi parijānāti yeva; rūpakkkhandhaṃ ce na parijānāti, vedanākkhandham pi na parijānāti yeva, vedanākkhandhaṃ ce na parijānāti, rūpakkkhandham pi na parijānāti yeva⁵; tasmā tesu pi yattha rūpakkkhandhaṃ parijānāti tattha vedanākkhandhaṃ parijānātīti ādivasena pucchāṃ katvā āmantā tveva vissajjanaṃ

¹ S. veditun.

² Br. dinnena pi.

³ S. vāresu.

⁴ S. itaro.

⁵ Br. omits.

kātabbayaṃ siyā ti sadisa-vissajjanatāya te idha na labbhan-tīti veditabbaṃ.¹

Atha vā pariññākiecaṃ nāma puggalass' eva hoti, no okāsassa ; puggalo 'va parijānituṃ samattho ; no okāso ti puggalavāro v' ettha gahito, na okāsa-vāro. Tassa pana agahitattā tad-anantaro puggalokāsavāro labbhamāno pi na gahito. Yo pan' esa puggalavāro gahito, tattha pac-cuppannakāle rūpakkkhandhamūlakāni cattāri, vedanākkhandhamūlakāni tīni, saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakaṃ ekaṃ ti heṭṭhāvuttanayen' eva anulomanaye agahitagahaṇena dasa yamakāni, paṭiloma-naye dasātivīsati. Tathā sesesu pīti ekekasmiṃ kāle vīsati vīsati katvā chasu kālesu vīsaṃ yamakasataṃ cattārisāni dve pucchā satāni asīti² cattāri atthasatāni ca hontiti idam ettha Pāli-vavatthānaṃ. Atthavinicchaye pan' ettha atītānāgatapaccuppannasankhātā tayo addhā pavattivāre viya cuti-paṭisandhivasena na labbhanti, pavatte cittak-khanavasena' eva labbhanti. Ten' eva tattha *yo rūpak-khandhaṃ parijānāti so vedanākkhandhaṃ parijānātīti*³ ādisu pucchāsu āmantāti vissajjanaṃ kataṃ. Lokuttara-maggakhaṇasmiṃ hi nibbānārammaṇena cittena pañcasu khandhesu pariññākieccanibbattiyā yaṃ kiñci ekaṃ khandhaṃ parijānanto itaram pi parijānātīti vuccati. Evam ettha *parijānātīti* pañhesu anulomanaye pariññākieccasamatthakappattaṃ aggamaggasamangiṃ sandhāya āmantā ti vuttan ti veditabbaṃ.

Paṭilomanaye pana na *parijānātīti* pañhesu puthujjanā-dayo sandhāya āmantā ti vuttaṃ. *Parijānitthāti* imasmiṃ pana atītakālavāre maggānantara-aggaphale tthito pi pariññākieccassa niṭṭhitattā parijānittha yeva nāma.

*Yo rūpakkkhandhaṃ parijānāti, so vedanākkhandhaṃ parijānitthāti*⁴ pañhena aggamaggasamangiṃ pucchati. Yasmā pan' esa khandhapañcakaṃ parijānāti yeva nāma, na tāva niṭṭhita-pariññākiecco, tasmā no ti paṭisedho kato. Duttiya-pañhe pana *parijānitthāti* arahattaṃ pucchati. Yasmā pan', eso niṭṭhita-pariññākiecco, natthi tassa pariññeyyaṃ nāma,

¹ Br, °abbā.² Br. asītādhikāni.³ Y. 49.⁴ Y. 50.

tasmā *no* ti paṭisedho kato. Paṭilomanayavissajjane pan' ettha arahā rūpakkkhandhaṇ na pari jānātīti arahato pariñ-ñāya abhāvena vuttaṇ; *aggamaggasamangī vedanākkhandhaṇ na pari jānitthāti* arahattamaggaṭṭhassa anitṭhita-pariññākiecatāya vuttaṇ. Na kevalañ ca vedanākkhandham eva, ekadhammam pi so na pari jānitth' eva; idaṇ pana pucchāvasena vuttaṇ. No ca rūpakkkhandhan ti idam pi pucchāvasena vuttaṇ; aññam pi pana so khandhato¹ pari jānāti, so vedanākkhandhaṇ pari jānissatīti ettha yasmā maggaṭṭhapuggalo ekacittakkhaniko, tasmā so pari jānissatīti sankhaṇ na gacchati. Teṇa vuttaṇ *no* ti. Te rūpakkkhandhā ca na pari jāniṇsūti ettha attho; pucchāvasena na pari jānissatīti pan' ettha attho.² Iminā upāyena sabbattha atthavinicchayo veditabbo ti.

Pariññāvāro nitṭhito.

Khandhayamakavaṇṇanā nitṭhitā.

[Āyatana-Yamakaṇ.]

Idāni Mūla-Yamake desite yeva kusalādidhamme āyatanavasenāpi sangaṇhitvā Khandha-Yamakānantaraṇ desitassa Āyatana-Yamakassa vaṇṇanā hoti.

Tattha Khandha-Yamake vuttanayen' eva Pāḷivattathānaṇ veditabbaṇ. Yath' eva hi tattha Paṇṇattivāro Pavattivāro Pariññāvāro ti tayo mahāvārā honti, tathā idhāpi. Vacanattho pi nesāṇ tattha³ vuttanayen' eva desitabbo.⁴ Idhāpi ca Paṇṇattivāro uddesa-niddesavasena dvidhā vavatthito; itaro niddesavasen' eva.

Tattha *dvādasāyatanāntī*⁵ padaṇ ādiṇ katvā yāva *nāyatanā na mano*,⁶ ti tāva Paṇṇattivārassa Uddesa-vāro veditabbo.

Tattha *dvādasāyatanāntī*ti ayaṇ yamakavasena pucchi-

¹ Br. khandhaṇ.

² Br.: Te rūpakkkhandhañ ca na pari jānitthāti pucchā sabhāgena vuttaṇ; na pari jāniṇsūti pan' ettha attho.

³ Br. *omits*.

⁴ Br. veditabbo.

⁵ Y. 52.

⁶ Y. 53.

tabbānaṃ āyatanānaṃ uddeso. *Cakkhāyatanāṃ . . . pe . . . dhammāyatanāṃ* ti tesāṃ yeva pabhedato nāma vavatthānaṃ. Yamakavasena pucchāsukhatthaṃ¹ c'ettha paṭhamāṃ paṭipāṭiyā ajjhatarūpāyatanāni vuttāni, pacchābāhirarūpāyatanāni, pariyosāne manāyatana - dhammāyatanāni.

Yathā pana heṭṭhā khandhavasena, evam idha imesaṃ āyatanānaṃ vasena padasodhanavāro, padasodhanamūlacakkavāro, suddhāyatanavāro suddhāyatanamūlacakkavāro ti cattāro va nayavārā honti. Ekeko c' ettha anuloma - paṭilomavasena duvidho yeva. Tesam attho tattha vuttanayen' eva veditabbo.

Yathā pana Khandha - Yamake padasodhanavārassa anulomavāre rūpaṃ rūpakkhandho, rūpakkhandho rūpaṃ ti ādīni pañca yamakāni, tathā idha cakkhu cakkhāyatanāṃ, cakkhāyatanāṃ cakkhūti ādīni dvādasa. Paṭilomavāre pi na cakkhu na cakkhāyatanāṃ, na cakkhāyatanāṃ na cakkhūti ādīni dvādasa. Padasodhanamūlacakkavārassa pan' ettha anulomavāre ekekāyatanamūlakāni ekādasa ekādasa katvā dvattiṃsa sataṃ yamakāni, paṭilomavāre pi dvattiṃsa satam eva.

Suddhāyatanavārassāpi anulomavāre dvādasa, paṭilomavāre dvādasa.

Suddhāyatanamūlacakkavārassāpi anulomavāre ekekāyatanamūlakāni ekādas' ekādasa² katvā dvattiṃsa sataṃ yamakāni, paṭilomavāre dvattiṃsa satam evāti evam idha cha sattatādhikehi pañcahi yamakasatehi dvipaññāsehi ekādasahi pucchāsatehi catu adhikehi tevīsāya atthasatehi ca paṭimaṇḍito Paṇṇattivārassa Uddesavāro veditabbo.

Niddesavāre pan' assa heṭṭhā Khandha - Yamakassa Paṇṇattivāra - niddese vuttanayen' eva attho veditabbo aññatra visesā. Tatrāyaṃ viseso dibbaṃ - cakkhūti³ dutiya - vijjāñānaṃ ; paññācakkhūti tatiya - vijjāñānaṃ ; dibbasotaṃ ti dutiya - abhiññāñānaṃ ; taṇhāsotaṃ ti taṇhā va ; avaseso kāyo ti nāmakāyo, rūpakāyo, batthikāyo assakāyo ti evam ādi. Avasesaṃ rūpaṃ ti rūpāyatanato yesaṃ bhūtopādāya

¹ Br. °tthañ.

² Br. ekādasa ekādasa.

³ Y. 53.

rūpañ ceva piyarūpa-sātarūpañ ca, *sīlakkhandho* ti¹ ādini vāyanatthena sīlādinaṃ yeva nāmāni. *Attharaso* ti ādini pi sādumadhuratthena atthādinañ ceva nāmāni; *avaseso dhammo* ti pariyattidhammādi anekappabhedo ti ayam ettha viseso.

Idhāpi ca Pavattivārassa uppādavārādīsu tīsu antara-vāresu ekekasmiṃ chal eva kālabhedā. Tesāṃ ekekasmiṃ kāle Puggalavārādayo tayo tayo vārā. Te sabbe pi anuloma-paṭiloma-nayavasena duvidhā honti.

Tattha paccuppannakāle Puggalavārassa anulomanaye yathā Khandha-Yamake rūpakkhandhamūlakāni cattāri, vedanākkhandhamūlakāni tīnīti saññākkhandhamūlakāni dve, sankhārakkhandhamūlakaṃ ekaṃ ti agahitaḡahanena² dasa yamakāni honti.

Evaṃ yassa cakkhāyatanāṃ³ uppajjati, tassa sotāyatanāṃ uppajjati; yassa vā pana sotāyatanāṃ uppajjati, tassa cak-khāyatanāṃ uppajjati; yassa cakkhāyatanāṃ uppajjati, tassa ghānāyatanāṃ,⁴ jivhāyatanāṃ, kāyāyatanāṃ, rūpāyatanāṃ, saddāyatanāṃ, gandhāyatanāṃ, rasāyatanāṃ, phoṭṭhabbāya-tanāṃ, manāyatanāṃ, dhammāyatanāṃ uppajjati; yassa vā pana dhammāyatanāṃ uppajjati tassa cakkhāyatanāṃ uppaj-jatīti evaṃ cakkhāyatanamūlakāni ekādasā, yassa sotāya-tanāṃ uppajjati, tassa ghānāyatanāṃ uppajjatīti ādinā nayena sotāyatana-mūlakāni dasa; ghānāyatanamūlakāni nava; jivhāyatanamūlakāni atthā; kāyāyatanamūlakāni satta; rūpāyatanamūlakāni cha; saddāyatanamūlakāni pañca; gandhāyatanamūlakāni cattāri; rasāyatanamūla-kāni tīni; phoṭṭhabbāyatanamūlakāni dve; manāyatana-mūlakaṃ ekaṃ ti agahitaḡahanena⁵ cha satthi yamakāni honti.

Tattha cakkhāyatanamūlakesu ekādasasu yassa cakkhā-yatanāṃ uppajjati, tassa sotāyatanāṃ, ghānāyatanāṃ, rūpā-yatanāṃ, manāyatanāṃ, dhammāyatanāṃ uppajjatīti imāni pañc' eva vissajjitāni.

Tesu paṭhamāṃ vissajjetabbāṃ tāva vissajjitāṃ; dutiyaṃ

¹ Sic. ? °gandho. ² Br. aggaḡahitaḡahanena. ³ Y. 58, 1 i. f.

⁴ S. ghāṇā° throughout.

⁵ Br. agahitaḡag°.

kiñcāpi pathamena sadisavissajjitaṃ.¹ Cakkhu sotāya-
tanaṃ pavattiṭṭhāne pana ghāṇāyatanaassa na ekantena
pavattito kathaṃ nu kho etaṃ vissajjetabban ti vimati-
nivāraṇatthaṃ vissajjitaṃ. Rūpāyatana - manāyatana-
dhammāyatanehi saddhiṃ tīṇi yamakāni asadisavibhā-
janattā² vissajjitāni. Sesesu jivhāyatana-kāyāyatanehi
tāva saddhiṃ dve yamakāni purimehi dvihi³ saddhiṃ sadisa-
vissajjanāni. Saddāyatanaassa paṭisandhikkhaṇe anuppat-
tito tena saddhiṃ yamakassa vissajjanam eva natthi.
Gandha-rasaphoṭṭhabbāyatānehi pi saddhiṃ tīṇi yamakāni
purimehi dvihi³ sadisavissajjanān' eva hontiti tantiyā
lahubbhāvattthaṃ sankhittāni. Sotāyatana-mūlakesu yaṃ
labbhati, taṃ purimehi sadisa-vissajjanam evāti ekam pi
Pālinārūlhaṃ. Ghāṇāyatana-mūlakesu rūpāyatana-sad-
dhiṃ ekaṃ, manāyatana-dhammāyatanehi saddhiṃ dve ti
tīṇi yamakāni Pāliṃ ārūlhāni, sesāni ghāṇāyatana-yamake-
na sadisavissajjanattā nārūlhāni. Tathā jivhāyatana-
kāyāyatana-mūlakāni. Rūpāyatana-mūlakesu manāyatana-
dhammāyatanehi saddhiṃ dve yeva vissajjanāni.

Gandharasa-phoṭṭhabbehi pana saddhiṃ tīṇi rūpāyatana-
manāyatanehi saddhiṃ sadisavissajjanāni. Yath' eva h'
ettha sarūpakānaṃ acittakānaṃ ti ādivuttaṃ, tathā idhāpi
sarūpakānaṃ andhakānaṃ arasakānaṃ aphoṭṭhabbakānaṃ
ti yojetabbā.⁴ Gandhādini c' ettha āyatana-bhūtān' eva
adhippetāni; tasmā sarūpakānaṃ⁵ sagandhāyatanaṃ ti
āyatana-vasen' ettha attho veditabbo.

Saddāyatana-mūlakāni atthābhāvato Pāliṃ nārūlhān'
eva. Gandharasa-phoṭṭhabbamūlakāni cattāri tīṇi dve ca
hetthimehi sadisavissajjanattā Pāliṃ nārūlhāni.

Manāyatana-mūlakaṃ vissajjitam evāti evam etāni pac-
cuppanna-kāle puggalavārassa anulomavāre katipaya-
yamaka-vissajjanen' eva chasatṭhi yamakāni vissajjitāni
nāma hontiti veditabbāni. Yathā ca Puggalavāre, evaṃ
Okāsavāre pi Puggalokāsavāre pi chasatṭhiti⁶ pac-
cuppanna-kāle tīsu vāresu anulomanaye atṭhanavuti

¹ Br. °sajjanaṃ.

² Br. vissajjanattā.

³ S. tīhi.

⁴ Br. yojanā veditabbā.

⁵ S. kāni.

⁶ Br. omits iti.

sataṃ yamakāni honti. Yathā ca anulomanaye, evaṃ paṭilomanaye pīti sabbāni pi paccuppannakāle channavutādhikāni¹ tīpi yamakasatāni honti. Tesu dvā-navutādhikāni² satta pucchāsātāni caturāsītādhikāni³ ca pannarasa atthasātāni hontīti veditabbāni. Evaṃ sesesu pi pañcasu kālabhedeṣūti sabbāni pi cha sattādhikatevīsati⁴ yamakasātāni. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthāti, idam ettha Uppādvāre Pālivavatthānaṃ. Nirodhavārūppādanirodhavāresu pi es' eva nayo ti sabbasmim pi Pavattivāre atthavīsāni ekasattati yamakasātāni. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthā veditabbā.

Pāli pana manāyatanaṃ ca dhammāyatanaṃ ca ekasadisāṃ, nānaṃ natthi. Upaṇi pana vārasankhepo hotīti ādīni vatvā tattha tattha sankhittā. Tasmā yaṃ tattha tattha sankhittaṃ, taṃ sabbaṃ asammuyhantehi sallakkhetabbaṃ.

Atthavinicchaye paṇ' ettha idaṃ nayamukhaṃ: *sacakkhukānaṃ asotakānaṃ* ti⁵ apāye jātibadhira-opapātikaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi sacakkhuko asotako hutvā uppajjati. Yathāha: *kāmadhātuyā uppattikkhaṇe . . . kassaci aparāni dasāyatanaṇi pātubhavanti. Opapātikānaṃ petānaṃ, opapātikānaṃ asurānaṃ, opapātikānaṃ tiracchānagatānaṃ, opapātikānaṃ nerayikānaṃ, jaccabādhiraṇaṃ uppattikkhaṇe dasāyatanaṇi pātubhavanti cakkhāyatanaṃ, rūpa-, ghāna-, gandha-, jivhā-, rasa-, kāya-, phoṭṭhabbāyatanaṃ, manāyatanaṃ, dhammāyatanaṃ* ti⁶; *sacakkhukānaṃ sasotakānaṃ* ti sugati-duggatīsu paripunnāyatane ca opapātike rūpī-Brahmā no ca sandhāya vuttaṃ, te hi sacakkhukā sasotakā hutvā uppajjanti. Yathāha: *kāmadhātuyā uppattikkhaṇe kassaci ekādasāyatanaṇi pātubhavanti . . . Kāmāvacarānaṃ devānaṃ paṭhamakappikānaṃ manussānaṃ opapātikānaṃ petānaṃ . . . nerayikānaṃ paripunnāyatanaṇaṃ . . . Rūpadhātuyā uppattikkhaṇe katamāni pañcāyatanaṇi pātubhavanti cakkhāyatanaṃ, rūpa-, sota-, manāyatanaṃ, dhammāyatanaṃ* ti.⁷ *Aghānakānaṃ*⁸ ti Brahmāpārisajjādayo sandhāya vuttaṃ, te hi sacakkhukā aghānakā hutvā uppajjanti.

¹ S. °navutāni tīpi.

² S. navutāni sāta.

³ S. caturāsītāni ca.

⁴ S. sattati tevīsati.

⁵ Y. 58.

⁶ Vibh. 413.

⁷ Ib. 412.

⁸ Y. 58.

Kāmadhātuyaṇa pana aghānako opapātiko natthi. Yadi bhaveyya kassaci aṭṭhāyatanāni pātubhavantīti vadeyya; gabbhaseyyako pana aghānako siyā; so sacakkhukānaṇa ti¹ vacanato idha anadhippeto. *Sacakkhukānaṇa saghānakānaṇa* ti jaccabaddhiraṇa pi paripunnāyatanam pi opapātikaṇa sandhāya vuttaṇa. *Saghānakānaṇa acakkhukānaṇa* ti jaccandham pi jaccabaddhiraṇa pi opapātikaṇa sandhāya vuttam eva. *Saghānakānaṇa sacakkhukānaṇa* ti paripunnāyatanam eva opapātikaṇa sandhāya vuttaṇa. *Sarūpakānaṇa acakkhukānaṇa* ti ettha jaccandha-jaccabaddhira-opapātikesu aññataro pi gabbhaseyyako pi labbhati yeva. *Sacittakānaṇa acakkhukānaṇa* ti² ettha heṭṭhāvuttehi jaccandhādīhi tīhi saddhiṇa arūpino pi labbhanti. *Acakkhukānaṇa* ti ettha purimāpade vuttehi catūhi saddhiṇa asaṇṇasattā pi labbhanti. *Sarūpakānaṇa aghānakānaṇa* ti³ ettha gabbhaseyyakā ca asaṇṇasattā ca sesarūpī-Brahmāno⁴ ca labbhanti. *Sacittakānaṇa aghānakānaṇa*⁵ ti ettha gabbhaseyyakā ca rūpārūpī Brahmāno ca labbhanti. *Acittakānaṇa arupakānaṇa* ti padesu pana ekavokārā-catuvokārasattā va labbhanti iminā nayena sabbesu Puggalavāresu puggalavibhāgo veditabbo.

Okāsa-vāre tattha cakkhāyatanānaṇa ti⁶ rūpī-Brahmalokaṇa pucchati; ten' eva āmantā ti vuttaṇa. Tasmiṇa hi kāle niyamato tāni āyatanāni paṭisandhiyaṇa uppajjanti. Idam ettha nayamukhaṇa; iminā nayamukhena sakale pi Pavattivāre attho veditabbo.

Pariññāvāro⁷ Khandha-Yamake vuttanayo yevāti.

Āyatana-Yamaka-vannaṇā samattā.

[Dhātu-Yamakaṇa.]

Idāni te yeva Mūla-Yamake desite kusalādi dhamme dhātuvasena sangāhitvā Āyatana-Yamakānantaraṇa desi-tassa Dhātu-Yamakassa⁸ vannaṇā hoti. Tattha Āyatana-Yamake vuttanayaṇa' eva Pālivavatthānaṇa veditabbaṇa.

¹ Y. 58, 1, i. ² Y. 59, 1-11. ³ Y. 59, 3-6. ⁴ S. Brahmāṇo.

⁵ Y. 59, 3-11. ⁶ Y. 60, ii. 1-2. ⁷ Y. 163 f. ⁸ Y. 165.

Idhāpi hi¹ Paṇṇattivārādayo tayo mahāvārā avasesā antaravārā ca saddhiṃ kālappabhedādīhi Āyatana-Yamake āgatasadisā yeva. Idhāpi ca Yamaka-pucchāsukhatthaṃ² paṭipāṭiyā ajjhattika-bāhirā rūpadhātuyo ca³ vatvā viññāna-dhātuyo vuttā. Dhātūnaṃ pana bahuttā⁴ idha Āyatana-Yamakato bahutarāṇi yamakāni⁵ diguṇā pucchā⁶ diguṇā ca atthā honti. Tattha cakkhudhātu Mūlakādīsu yamakesu labbhamānaṃ yamakānaṃ atthavinicchayo Āyatana-Yamake vuttanayaṇ' eva veditabbo. Taṃ sadisā yeva h' ettha atthagati; ten' eva ca kāraṇena Pāli pi sankhittā. Pariññāvāro pakatiko yevāti.

Dhātū-Yamaka-vannaṇā samattā.

[*Sacca-Yamaka.*]

Idāni te yeva Mūla-Yamake desite kusalādi dhamme saccavasena sangahitvā Dhātū-Yamakānantaraṃ desitassa Sacca-Yamakassa vannaṇā hoti.

Tatthāpi heṭṭhā vuttanayaṇ' eva Paṇṇattivārādayo tayo mahāvārā antaravārādayo ca avasesappabhedā veditabbā.

Paṇṇattivāre paṇ' ettha catunnaṃ saccānaṃ vasena padasodhanavāro, padasodhanamūlacakkavāro, suddhasaccavāro, suddhasaccamūlacakkavāro ti imesu catūsu vāresu Yamaka-vannaṇā veditabbā.

Paṇṇattivāraniddese⁷ pana avasesaṃ dukkhasaccan ti dukkhavedanāya ceva taṇhāya ca vinimmuttā tebhūmaka-dhammā veditabbā. Avaseso samudayo ti Saccavibhange⁸ niddiṭṭhakāmāvacarakusalādibhedo dukkhasaccassa pacayo. Avaseso nirodho ti tadangavikkhambhanasamuccheda-paṭippassaddhi-nirodho ceva khaṇabhanganirodho ca. Avaseso maggo ti tasmiṃ kho pana samaye pañcangiko maggo⁹ hoti, atthagango micchāmaggo pi janghamaggo sakatamaggo ti evam ādiko.

¹ S. omits.

² S. sukhaṃ. Cf. p. 72.

³ Br. va.

⁴ S. bahutāya.

⁵ Br. inserts yamaka-.

⁶ Br. repeats pucchā.

⁷ Y. 174 ff.

⁸ Vibh., p. 106 ff.

⁹ Dhs. §§ 58, 20-4.

Pavattivāre ¹ pan' ettha paccuppannakāle, Puggala-vārassa anulomanaye yassa dukkhasaccaṃ uppajjati, tassa samudayasaccaṃ uppajjati. Yassa vā pana samudayasaccaṃ, tassa dukkhasaccaṃ uppajjattī dukkhasaccamūlakehi tihi, samudayasaccamūlakehi dvihi, nirodhasaccamūlakena ekenāti labbhamānañ ca alabbhamānañ ca gahetvā Pāli-vasena chahi yamakehi bhavitabbaṃ. Tesu yasmā nirodhassa neva uppādo na nirodho yujjati, tasmā dukkhasaccamūlakāni samudayasacca - maggasaccehi saddhiṃ dve, samudayasacca-mūlakaṃ magga, saccena saddhiṃ ekaṃ ti tīni yamakāni āgatāni. Tassa patilomanaye pi Okāsa-vārādisūpi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāresu tinnāṃ tinnāṃ yamakānaṃ vasena yamakagananā veditabbā.

Atthavinicchayaṃ pan' ettha idaṃ lakkhaṇaṃ imassa hi Sacca-Yamakassa Pavattivāre nirodhasaccaṃ tāva na labbhat' eva. Sesesu pana tīsu samudayasacca-maggasaccāni ekantena pavattiyaṃ yeva labbhanti.

Dukkhasaccaṃ cuti-paṭisandhisu pavattesu pi labbhati.² Paccuppannādayo pana tayo kālā cuti-paṭisandhinam pi pavattassa³ pi vasena labbhanti. Evam ettha yaṃ yaṃ labbhati, tassa tassa pi⁴ vasena atthavinicchayo veditabbo.

Tatr' idaṃ nayamukhaṃ : sabbesaṃ uppajjantānaṃ⁵ ti antamaso suddhāvāsānam pi; tehi⁶ dukkhasaccen' eva uppajjanti. Taṇhāvippayuttacittassāti⁷ idaṃ dukkhasaccasamudayasaccesu ekakoṭṭhāsassa uppatti dassanattaṃ vuttaṃ; tasmā pañcavokāravasen' eva gahetabbaṃ. Catuvokāre pana taṇhāvippayuttassa phalasamāpatti cittassa uppādakkhaṇe ekaṃ⁸ pi saccaṃ nuppajjati. Idaṃ idha na gahetabbaṃ. Sesaṃ dukkhasaccaṃ⁹ cāti imasmiṃ¹⁰ hi khane taṇhaṃ ṭhapetvā sesaṃ dukkhasaccaṃ nāma hotīti¹¹ sandhāy' etaṃ vuttaṃ. Maggassa uppādakkhaṇe pi es' eva nayo.

Tattha pana rūpam eva dukkhasaccaṃ nāma. Sesā maggasampayuttakā dhammā saccavinimmuttā; ten' eva

¹ Y. 178.² Br. omits pavattesu. S. labbhanti.³ Br. pavattiyā.⁴ Br. omits.⁵ Y. 178.⁶ Br. tesu pihi.⁷ Ibid.⁸ S. ekasmim.⁹ Br. saccañ.¹⁰ Br. tasmiṃ.¹¹ S. hoti taṃ sandhāy'.

kāraṇena āruppe maggassa uppāḍakkhaṇe tesañ maggasaccay
uppijati, no ca tesañ dukkhasaccay uppijati¹ vuttaṃ.

Sabbesaṃ uppijantānaṃ paratte taṇhāvippayuttacittassa
uppāḍakkhaṇe tesañ tatthāti² tesañ tasmīṃ uppattikkhaṇe
ca taṇhāvippayuttacittupattikkhaṇe cāti evaṃ ettha khaṇa-
vasena okāso veditabbo.

Aññesu pi evarūpesu es' eva nayo.

Anabhisametārīṇaṃ³ ti catusaccapaṭisaṃvedasankhātāṃ⁴
abhisamayaṃ appattānaṃ⁵; abhisametārīṇaṃ ti abhisamita-
saccānaṃ ti iminā nayamukhena sabbattha atthavinicchayo
veditabbo.

Pariññā-vāre⁶ pana ñātapariññā, tīraṇapariññā, pahāna-
pariññā ti tisso pi⁷ pariññāyo labbhanti. Yasmā ca lokut-
taradhammesu pariññā nāma natthi; tasmā idha dve
saccāni gahitāni. Tattha dukkhasaccay parijānāti⁸ ñāta-
tīraṇa-pariññā-vasena⁹ vuttaṃ. Samudayasaccay pajahāti
tīraṇa - pahāna - pariññāvasena¹⁰: iti imāsaṃ pariññānaṃ
vasena sabbapadesu attho veditabbo ti.

Sacca-Yamaka-vannaṇā samattā.

[Sankhāra-Yamaka.]

Idāni tesāṃ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādidham-
mānaṃ labbhamānavasena ekadesaṃ sangahitvā Sacca-Yama-
kānantaraṃ desitassa Sankhāra-Yamakassa vannaṇā hoti.

Tatthāpi heṭṭhā vuttanāyena' eva Pannattivārādayo tayo
mahāvārā antaravārādayo ca avasesappabhedā veditabbā.

Ayaṃ paṇ' ettha viseso. Pannattivāre tāva yathā heṭṭhā
Khandhādayo dhamme uddisitvā rūpaṃ rūpakkhando,
cakkhu cakkhāyatanaṃ, cakkhu cakkhudhātu, dukkhaṃ
dukkhasaccan ti padasodhanavāro āradhho, tathā anāra-
hitvā assāsapassāsā kāyasankhāro¹¹ ti paṭhamāṃ tayo pi
sankhārā vibhajitvā dassitā.

¹ Y. 178, 1-4.

² Y. 179, iii., 180, iii. etc.

³ Y. 181, 3 i. ff.

⁴ Br. paṭivedha°.

⁵ Br. appattasattānaṃ.

⁶ Y. 227.

⁷ Br. p' ettha.

⁸ Y. 227.

⁹ S. omits ñāta-.

¹⁰ Br. ñātatīraṇa°.

¹¹ Y. 229.

Tattha kāyassa sankhāro kāyasankhāro *assāsapassāsā-kāyikā ete dhammā kāyapaṭibaddhā* ti¹ hi vacanato kāraṇa-bhūtaṃ karajakāyassa phalabhūto eva sankhāro ti kāyasankhāro.

Aparo nayo : sankharīyatiti sankhāro. Kena sankharīyati? Kāyena. Ayaṃ hi vāto viya bhastāya karajakāyena sankharīyatīti evaṃ pi kāyassa sankhāro ti kāyasankhāro. Kāyena kato assāsapassāsā kāyikavāto ti² attho.

Pubbe kho, āruso Visākha, vitakketvā vicāretvā pacchā rācaṃ ³ *bhīndati ; tasmā vitakkavicārā vacī-sankhāro* ti vacanato pana sankhārotīti sankhāro. Kiṃ sankhāroti? Vacī; vaciṃ⁴ sankhāro ti vacī-sankhāro. Vacībhedasamuṭṭhāpakassa vitakkavicārādvayass' etaṃ nāmaṃ.⁵

Sañña ca vedanā ca cetasikā ete dhammā cittapaṭibaddhā ti vacanato yeva pana tatiyapade pi sankharīyatīti sankhāro. Kena sankharīyati? Cittena; karaṇatthe sāmivacanaṃ katvā cittassa sankhāro ti cittasankhāro. Sabbesam pi cittasamuṭṭhānānam pi⁶ cetasikadhammānaṃ etaṃ adhvācānaṃ; vitakkavicārānaṃ pana vacī-sankhāra-bhāvena viya gahitattā ṭhapetvā vitakkavicāreti vuttaṃ. Idāni kāyo kāyasankhāro, ti padasodhanavāro āradho.⁷ Tassa anulomanaye tīni, paṭilomanaye tīni cha yamakāni. Padasodhanamūlacakkavāre ekekasankhāramulakāni dve dve katvā anulomanaye cha, paṭilomanaye chāti dvādasa yamakāni. Suddhasankhāravāre pana yathā-suddhakhandha-vārādisu rūpaṃ khandho, khandhā rūpaṃ cakkhu āyatanāṃ, āyatanā cakkhū ti⁸ ādinā nayena yamakāni vuttāni. Evaṃ kāyo sankhāro, sankhāro kāyo ti avatvā, kāyasankhāro vacī-sankhāro, vacī-sankhāro kāyasankhāro ti⁹ ādinā nayena kāyasankhāramulakāni dve, vacī-sankhāramulakaṃ ekaṃ ti anulome tīni, paṭilome tīni sabbāni pi suddhikavāre cha yamakāni vuttāni. Kiṃ kāraṇā? Suddhika-ekekapadavasena atthābhāvato. Yathā hi Khandha-Yamakādisu rūpādi viṣiṭṭhānaṃ khandhānaṃ cakkhādi viṣiṭṭhānaṃ ca āyatanādināṃ adhippetattā rūpaṃ

¹ M. i. 301 : "Cūḷavedalla-sutta."

² Br. omits kāyika.

³ S. vācam. M. *ibid.*

⁴ Br. vaciṃ, vaciṃyā. ⁵ S. nāma.

⁶ Br. omits. ⁷ Y. 230.

⁸ S. cakkhun ti.

⁹ Y. 231.

khandho khandhā rūpan; cakkhu āyatanaj, āyatanaj cakkhūti suddhika-ekekapadavasena attho atthi, *evam idha kāyo sankhāro, sanākhārā kāyo ti natthi.* Kāyasankhāro ti pana dvīhi pi padehi eko'va attho labbhati. Assāso vā passāso vā ti suddhika - ekekapadavasena atthābhāvato kāyo sankhārā sankhāro kāyo ti na vuttaj; *kāyo kāyasankhāro* ti ādi pana vattabbaṇ siyā. Tam pi kāyavacī-citta-padehi idha adhippetānaṇ sankhārānaṇ agahitattā na yujjati. Suddhasankhāravāro yeva. Padasodhane pana vinā pi atthena vacanaṇ yujjatīti tattha yo nayo gahito'va,¹ idha pana kāyasankhārassa vacīsankhārādihi vacīsankhārassa cittasankhārādihi cittasankhārassa ca kāyasankhārādihi aññattā kāyasankhāro vacīsankhāro,² vacīsankhāro kāyasankhāro ti ekekasankhāramūlakāni dve dve katvā cha yamakāni yujjanti. Tesu agahita-gahane³ tīn' eva labbhanti, tasmā tān' eva dassetuṇ anulomanaye tīni, paṭilomanaye tīnīti cha yamakāni vuttāni. Suddhasankhāramūlacakkavāro pan' ettha na gahito ti evaṇ Paṇṇattivārassa Uddesavāro veditabbo.

Niddesa-vāre pan' assa anulome tāva yasmā na kāyādayo 'va¹ kāyasankhārādīnaṇ nāmaṇ, tasmā *no* ti paṭisedho kato. Paṭilome *na kāyo na kāyasankhāro* ti yo na kāyo kāyasankhāro⁴ ti pi na hontīti pucchati. *Kāyasankhāro na kāyo kāyasankhāro* ti kāyasankhāro kāyo na hoti, kāyasankhāro yeva pan' eso ti attho.

*Avasesan*⁵ ti na kevalaṇ sesasankhāradvayam eva, kāyasankhāravanimuttaṇ pana sesaṇ sabbam pi sankhatā-sankhatapaṇṇattibhedāṇ dhammajātaṇ neva kāyo na kāyasankhāro ti iminā upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo ti.

Paṇṇattivāravannaṇā samattā.

Pavattivāre pan' ettha paccuppannakāle puggalavārassa anulomanaye: *yassa kāyasankhāro uppajjati, tassa vacīsankhāro uppajjati*⁶ kāyasankhāramūlakāni dve, vacīsan-

¹ S. *omits.*

⁴ Y. 230.

² S. *adds* ti.

⁵ Y. 230, *.

³ Br. °aggahanena.

⁶ Y. 232.

khāramūlakaṇ ekaṇ ti tīṇ' eva yamakāni labbhanti; tāni gahitāṇ' eva. Tassa paṭilomanaye pi okāsavārādisu pi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāresu pi tīṇṇaṇ tīṇṇaṇ yamakānaṇ vasena yamakagaṇanā veditabbā.

Atthavinicchaye paṇ' ettha idaṇ lakkhaṇaṇ: imasmiṇ hi Sankhāra-Yamake *assāsapassāsānaṇ uppādakkhaṇe*, *vitakkavicārānaṇ uppādakkhaṇe* ti ādi vacanato paccuppannādi kālabbhedo pavattivāsenāpi gahetabbo, na cuti-paṭisandhivasen' eva. *Dutiyaajjhāne tatiyaajjhāne tattha kāyasankhāro uppajjati*¹ ādi vacanato ca jhānaṇ pi okāsavasena gahitaṇ ti veditabbaṇ. Evam ettha yaṇ yaṇ labbhati, tassa tassa vasena atthavinicchayo veditabbo. Tat' idaṇ nayamukhaṇ.

Vinā vitakkavicārehīti dutiya-tatiya-jhānavasena vuttaṇ. *Tesaṇ ti tesaṇ dutiya-tatiya-jjhānasamangīnaṇ. Kāmāvacarānaṇ ti kāmāvacare uppannasattānaṇ. Rūpāvacara-devānaṇ pana assāsapassāsā natthi. Arūpāvacaraṇaṇ rūpaṇ eva natthi. Vinā assāsa passāsehīti* rūpārūpa-bhavesu nibbattasattānaṇ vitakkavicārūppattiṇ sandhāya vuttaṇ. *Paṭhamajjhāne kāmāvacare ti kāmāvacarabhūmiyaṇ uppanne paṭhamajjhāne; angamattavasena c'ettha paṭhamajjhānaṇ gahetabbaṇ, na appanāvasen' eva, anappanāppatte pi hi savitakkasavicāraccitte idaṇ sankhāradvayaṇ uppajjat' eva. Cittassa bhangakkhaṇe* ti² idaṇ kāyasankhārassa ekantacittasamuṭṭhānattā³ vuttaṇ. Uppajjamānaṇ eva hi cittaṇ rūpaṇ vā arūpaṇ vā samuṭṭhāpeti, na bhijjamānaṇ.⁴ *Suddhāvāsānaṇ dutiye citte vattamāne*⁵ ti paṭisandhito dutiye bhavangacitte. Kāmaṇ c'etaṇ paṭisandhicitte pi vattamāne tesaṇ tattha nuppajjitth' eva. Yāva pana abbokinnaṇ vipākacittaṇ vattati, tāva nuppajjitth' eva nāmā ti dassanattamaṇ etaṇ vuttaṇ. Yassa vā jhānassa vipākacittena te nibbattā, taṇ sataso pi sahaṇṇaso pi uppajjamānaṇ paṭhamacittamaṇ eva. Vipākacittena pana visadisaṇ bhavanikantiyā āvajjanacittaṇ dutiyacittaṇ nāma. Taṇ sandhāy' etaṇ vuttan ti veditabbaṇ.

¹ *Ibid.* ii.² Y. 233, 2 i. ff.³ S. ekatta°.⁴ S. bhajamāna.⁵ Y. 235 ff.

Pacchimacittasamangīnaṇ ti¹ sabbapacchimena appaṭi-sandhikacittena samangībhūtānaṇ khīnāsavānaṇ. *Avi-takka-avicāra-pacchimacittan* ti² rūpāvacarānaṇ dutiyaj-jhānikādi cuticittavasena arūpāvacarānaṇ³ catutthaj-jhānikacuticittavasena⁴ etaṇ vuttaṇ. *Tesaṇ* ti tesaṇ pacchimacittasamangī ādīnaṇ.

Yassa kāyasankhāro nirujjhati, *tassa cittasankhāro nirujjhatīti*⁴ ettha niyamato kāyasankhārassa cittasankhārena saddhiṇ ekakkhaṇe nirujjhanato *āmantā* ti paṭi-vacanaṇ dinnāṇ, na cittasankhārassa kāyasankhārena saddhiṇ. Kiṇ kāraṇā? Cittasankhāro hi kāyasankhārena vinā pi uppajjati ca. Kāyasankhāro pana cittasamutṭhāno assāsapassāsavāto. Cittasamutṭhānarūpaṇ ca cittassa uppādakkhaṇe uppajjitvā yāva asaṇṇāni soḷasa cittāni uppajjanti, tāva tiṭṭhati. Tesaṇ soḷasannaṇ sabbapacchimensa saddhiṇ nirujjhatīti yena cittaena saddhiṇ uppajjati, tato paṭṭhāya sattarasamena saddhiṇ nirujjhati, na kassaci cittassa uppādakkhaṇe vā ṭhitikkhaṇe vā nirujjhati, na pi ṭhitikkhaṇe vā bhangakkhaṇe vā uppajjati. Esā citta-samutṭhānarūpassa dhammatā ti niyamato cittasankhārena saddhiṇ ekakkhaṇe nirujjhanato *āmantā* ti vuttaṇ. Yaṇ pana Vibhangappakaraṇassa Sihalatṭhakathāya citta-samutṭhānarūpaṇ sattarasamassa cittassa⁵ uppādakkhaṇe nirujjhatīti vuttaṇ, taṇ imāya Pāliya virujjhati. Atṭhaka-thāto ca Pāliye⁶ va balavatarā ti Pāliyaṇ vuttam eva pamāṇaṇ.

Yassa kāyasankhāro uppajjati, *tassa vacīsankhāro niruj-jhatīti*⁶ ettha yasmā kāyasankhāro cittassa uppādakkhaṇe uppajjati, na ca tasmiṇ khāṇe vitakkavicārā nirujjhanti, tasmā *no* ti paṭisedho kato ti. Iminā nayamukhena sabbattha vicinicchayo veditabbo. Pariññāvāro pākatiko yevāti.

Sankhāra-Yamaka-vannaṇā samattā.

¹ Y. 237 f.

² Br. °avicāraṇ.

³ Br. °carānaṇ.

⁴ Y. 247, 1, i., 20 paragraph.

⁵ *Compendium of Philosophy*, 1910, p. 26 ff.; 125, § 3.

⁶ Y. 259, 1, i.

[*Anusaya-Yamaka.*]

Idāni tesañ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādi dhammānaṃ labbhamānavasena ekadesaṃ sangahitvā Sankhāra-Yamakānantaraṃ desitassa Anusaya-Yamakassa atthavannaṇaṃ hoti.

Tattha Pālivavatthānaṃ tāva veditabbaṃ. Imasmiṃ hi Anusaya-Yamake Khandha-Yamakādisu viya desanaṃ akatvā aññena nayena Pāli-desanā katā.

Kathaṃ? Paṭhamāṃ tāva paricchedato, uddesato, uppattiṭṭhānato ti tihākārehi anusayo gahāpetuṃ paricchedavāro, paricchinnuddesavāro, uppattiṭṭhānavāro ti tayo vārā desitā. Tato sattannaṃ mahāvārānaṃ vasena anusaye yojetvā yamakadesanā katā.

Tattha *sattānusayā*¹ ti ayaṃ satt' eva, na tato uddhaṃ, na heṭṭhā ti gaṇanaparichedena paricchinditvā anusayānaṃ desitattā paricchedavāro nāma. *Kāmarāgānusayo . . . pe . . . arijjānusayo* ti ayaṃ paricchedena - vārena paricchinnānaṃ nāmamattaṃ uddisitvā ime nāma te ti desitattā paricchinnuddesavāro nāma. *Kattha kāmarāgānusayo anuseti . . . pe . . . ettha arijjānusayo anuseti* ti² ayaṃ imesu nāma tḥānesu ime anusayā anuseti ti evaṃ tesāṃ yeva uppattiṭṭhānassa desitattā uppattiṭṭhānavāro nāma. Yesaṃ pana sattannaṃ mahāvārānaṃ vasena anusaye yojetvā yamaka-desanā katā, tesāṃ imāni nāmāni (1) anusayavāro, (2) sānusayavāro, (3) pajahanavāro, (4) pariññāvāro. (5) pahīnavāro, (6) uppajjanavāro, (7) dhātuvāro ti : tesu paṭhamo anusayavāro.

So anuloma-paṭiloma-nayavasena duvidho hoti. Tattha anulomanaye *yassa anuseti, yattha anuseti, yassa yatthānuseti* ti puggalokāsa - tad - ubhayavasena tayo antaravārā honti. Tesu paṭhame puggalavāre. *Yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭighānusayo anuseti. Yassa vā pana paṭighānusayo anuseti, tassa kāmarāgānusayo anuseti. Yassa kāmarāgānusayo anuseti tassa mātānusayo, diṭṭhānusayo, vicikicchānusayo, bhavarāgānusayo, arijjānusayo anuseti. Yassa vā pana arijjānusayo anuseti, tassa kāmarā-*

¹ Y. 268.

² Ibid.

gānusayo anuseti ti ¹ *kāmarāgānusaya-mūlakāni cha yamakāni*. Puna *agahita-gahaṇavasena* ² *paṭighānusaya-mūlakāni pañca, mānānusaya-mūlakāni cattāri, diṭṭhānusaya-mūlakāni tīṇi, vicikicchānusaya-mūlakāni dve, bhavarāgānusaya-mūlakaṇ ekan ti evaṇ sabbāni pi eka-mūlakāni ekavīsati*.

Puna *yassa kāmarāgānusayo ca paṭighānusayo ca anusenti* ti ³ *evaṇ āgatāni dukamūlakāni pañca, tikamūlakāni cattāri, catukkamūlakāni tīṇi, pañcakamūlakāni dve, chakkamūlakaṇ ekan ti aparāni pi* ⁴ *pañṇarasa honti*. Tāni purimehi *ekavīsatiyā saddhiṇ chattiṇsāti puggalavāre chattiṇsa yamakāni; tathā okāsa-vāre; tathā puggalokāsavāre ti sabbāni pi anulomanaye aṭṭha sataṇ yamakāni; tathā paṭilomanaye ti anusayavāre solasādhikāni dve yamakasatāni*. Tato *diguṇā* ⁵ *pucchā, tato atthā ca* ⁶ *veditabbā*.

Yathā *c'* *ettha evaṇ Sānusayavāro, Pajahanavāro, Pariññā-vāro, Pahīnavāro, Uppajjanavāro ti imesam pi pañcannaṇ vārānaṇ, ekekasmīṇ-yamakagaṇanā yamaka-diguṇā pucchā pucchā diguṇā ca atthā veditabbā*.

Ayaṇ *pan' ettha purimesu tīsu vāresu viseso: okāsa-vāre yattha tatthāti avatvā yato tato ti nissakkavacanena desanā katā*. Sesay *tādisam eva*. Yo *panāyaṇ sabba-pacchimo Dhātuvāro nāma, so pucchāvāro, vissajjanavāro ti dvidhā ṭhito*.

Tassa *pucchāvāre kāmādhātuyā cutassa kāmādhātuy uppañjantassāti* ⁷ *vatvā kāmādhātuy vā pana uppañjantassa kāmādhātuyā cutassāti na vuttaṇ*. Kiṇ *kāraṇā? Attha-visesābhāvato*. Dve *pi hi ekā pucchā ekatthā yeva; tasmā ekekamhā* ⁸ *yamakā ekekam eva pucchay pucchitvā sabbapucchāvasāne pucchānukkamen' eva kāmādhātuyā cutassa kāmādhātuy uppañjantassa kassaci satta anusayā anusenti* ⁹ *tī ādinā nayena vissajjanaṇ kataṇ*.

Tattha *kāmādhātuyā cutassa kāmādhātuy uppañjantassa, rūpadhātuy, arūpadhātuy, na kāmādhātuy, na rūpadhātuy,*

¹ *Ibid.*

² Br. *agahitaggahaṇa°*.

³ Y. 270, 1-2, 3.

⁴ S. *omits*.

⁵ S. *dviguṇā, diguṇā*.

⁶ S. *ca atthā*.

⁷ Y. 374.

⁸ Br. *ekekasmā*.

⁹ Y. 375.

na arūpadhātuy uppajjantassāti cha suddhikapucchā; na kāmadhātuy na arūpadhatuy, na rūpadhātuy na arūpadhātuy, na kāmadhātuy na rūpadhātuy uppajjantassāti tisso missakā pucchā cāti kāmadhātumūlakā¹ nava anuloma-pucchā honti.

Tathā rūpadhātumūlakā nava, arūpadhātumūlakā navāti satta vīsati anulomapucchā honti.

Tathā na kāmadhātu na rūpadhātu na arūpadhātumūlakā satta vīsati paṭiloma-pucchā. Puna na kāmādhātuyā na arūpadhātuyā, *na rūpadhātuyā na arūpadhātuyā, na* kāmādhātuyā na rūpadhātuyā ti sattavīsati dukamūlakā pucchā ti sabbā pi sampiṇḍitā ekāsīti pucchā honti. Tāsaṇ vassen' ettha vissajjanaṇ katan ti idaṇ Dhātuvāre Pālivavatthānaṇ. Evaṇ tāva sakale pi Anusaya-Yamake Pālivavatthānam etaṇ veditabbaṇ.

Ādito paṭṭhāya pan' ettha yaṇ yaṇ anuttānaṇ, tattha tattha ayaṇ vinicchaya-kathā.

Anusayā ti ken' atṭhena anusayā? Anusayanatṭhena. Ko esa anusayanatṭho nāmāti? Appahīnatṭho. Ete hi appahīnatṭhena tassa tassa santāne anusenti nāma, tasmā anusayā ti vuccanti. Anusentīti anurūpaṇ kāraṇaṇ labhītvā uppajjantīti atṭho. Athāpi siyā anusayanatṭho nāma appahīnākāro. Appahīnākāro ca uppajjantīti vattuṇ na yujjati, tasmā na anusayā uppajjantīti. Tatr' idaṇ paṭivacanaṇ, appahīnākāro anusayo. Anusayo ti pana appahīnatṭhena thāmagatakilesa vuccatī. So cittasam-payutto sārammaṇo sappaccayatṭhena sahetuko ekantākusalo atīto pi hoti anāgato pi hoti paccuppanno pi; tasmā uppajjantīti vattuṇ yujjati. Tatr' idaṇ pamāṇaṇ: Abhi-dhamme tāva Kathāvatthusmiṇ anusayā avyākātā, anusayā ahetukā, anusayā cittavippayuttā ti sabbe vādā paṭisedhitā.² Paṭisambhidāmagge paccuppanne kilese pajahatīti³ pucchaṇ katvā, anusayānaṇ paccuppannabhāvassa atthitāya thāmagatānusayaṇ pajahatīti vuttaṇ. Dhamma-sangahe⁴ mohassa padabhājane⁵ avijjānusayo avijjāpariyutṭhānaṇ avijjālaṅgī moho akusalamūlaṇ: ayaṇ tasmiṇ samaye moho

¹ S. mūlikā always.

* * S. omits.

² K. V. xi. 1 (ii. 244).

³ See Pts. ii. 217.

⁴ S. Br. sic.

⁵ Dh. S., § 390.

hotīti ākusala-cittena saddhiṃ avijjānusayassa uppanna-bhāvo vutto.

Imasmiṃ yeva Anusaya-Yamake sattannaṃ mahāvārānaṃ aññatarasmiṃ Uppajjanavāre yassa kāmarāgānusayo uppajjati tassa paṭighānusayo uppajjati ādi vuttaṃ; tasmā anusentīti anurūpaṃ kāraṇaṃ labhivā uppajjantīti yaṃ vuttaṃ, taṃ iminā tantipamāṇena suvuttaṃ ti vedita-bbaṃ.

Yam pi cittasampayutto sārammaṇo ti ādi vuttaṃ, tam pi suvuttaṃ eva. Anusayo ti nāma esa parinipphanno cittasampayutto akusaladhammo ti niṭṭham ettha gan-tabbāṃ.

Kāmarāgānusayo ti ādisu kāmarāgo ca so appahīnaṭṭhena anusayo cāti kāmarāgānusayo. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Idāni tesāṃ uppattitṭhānaṃ pakāsetuṃ kattha kāmarāgānusayo anusetīti¹ ādim āha. Tattha kāmādhātuyā dvīsu vedanāsūti kāmāvacara-bhūmiyaṃ sukhāya ca upekhāya cāti dvīsu vedanāsu. Ettha kāmarāgānusayo anusetīti imāsu dvīsu vedanāsu uppajjati. So pan' esa akusala-vedanāsu saha-jāta-vasena ca ārammaṇa-vasena cāti dvihā-kārehi anuseti. Akusala-sukhāya vedanāya c' eva upek-hāvedanāya ca saha-jāto pi hutvā uppajjati. Tā vedanā ārammaṇaṃ katvā pi uppajjati attho.

Avasesā pana kāmāvacara-kusala-vipāka-kiriya-vedanā² ārammaṇam eva katvā uppajjati. Kāmādhātuyā dvīsu vedanāsu anusayamāno ce tāhi vedanāhi sampayuttesu saññā-sankhāra-viññāṇesu pi anuseti yeva. Na hi sakkā vedanāsu anusayamānena taṃ-sampayuttehi saññādihi saddhiṃ asaha-jātena vā bhavituṃ, taṃ-sampayutte vā saññādayo ārammaṇaṃ akatvā uppajjitūṃ. Evaṃ sante pi pana, yasmā imā dve vedanā va sātasantasukhattā assā-danaṭṭhena³ kāmarāgānusayassa uppattiyā sesa-sampayuttadhammesu paṭṭhānā; tasmā dvīsu vedanāsu ettha kāmarāgānusayo anusetīti vuttaṃ. Olārikavasena hi bodhaneyyo sukhaṃ bodhetuṃ ti.

Tatra⁴ c' esa ārammaṇa-vasena anusayamāno na

¹ Y. 268.

² Br. °kriyā°.

³ Br. assādaṭṭhena.

⁴ Br. Nanu.

kevalaṃ imāsu dvīsu vedanāsu ceva vedanāsampayutta-dhammesu ca anuseti; ittheṣu pana rūpādīsu pi anuseti yeva. Vuttam pi c' etaṃ Vibhaṅgappakaraṇe: *yaṃ loke piyarūpaṃ ettha sātārūpaṃ sattānaṃ kāmarāgānusayo anusetīti*. Imasmim pi pakaraṇe Anusayavārassa paṭilomanaye vuttaṃ.¹

Yattha kāmarāgānusayo nānuseti, tattha diṭṭhānusayo nānusetīti? Dukkhaṃ vedanāya rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha kāmarāgānusayo nānuseti, no ca tattha diṭṭhānusayo nānuseti . . . *apariyāpanne ettha kāmarāgānusayo ca nānuseti, diṭṭhānusayo ca nānusetīti*² ettha hi dukkha-vedanāya ceva rūpadhātu ādīsu ca nānusetīti vuttattā sampayutta dhammaṃ dukkhavedanaṃ okāse rūpārūpāvacara-dhamme nava ca lokuttaradhamme ṭhapetvā avasesesu rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbesu anusetīti vuttaṃ hoti. Taṃ idha kasmā na vuttan ti? Anolārikattā. Heṭṭhā vuttanayena, hi vedanānaṃ yeva³ olārikattā imesaṃ ca anolārikattā etesu rūpādīsu anusetīti na vuttaṃ. Atthato pana labbhati, tasmā etesu pi kāmarāgānusayo anuseti yevāti veditabbo.

Na hi Satthā sabbāṃ sabbattha katheti. Bodhaneyya-sattānaṃ pana vasena katthaci yaṃ labbhati, taṃ sabbāṃ katheti, katthaci na katheti. Tathā hi anena⁴ *katthaci diṭṭhānusayo anusetīti pucchitvā sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesu ettha diṭṭhānusayo anusetīti*⁵ yaṃ labbhati, tan sabbāṃ kathitaṃ.

Aparasmiṃ ṭhāne vissajjantena rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha vicikicchānusayo ca mānānusayo ca diṭṭhānusayo ca anusetīti.⁶ Kāmadhātuyā dvīsu vedanāsu ettha vicikicchānusayo ca kāmarāgānusayo ca mānānusayo ca diṭṭhānusayo ca anuseti. Dukkhaṃ vedanāya ettha vicikicchānusayo ca paṭighānusayo ca diṭṭhānusayo ca anusetīti yaṃ labbhati, taṃ sabbāṃ akathetvā rūpadhātu-arūpadhātūhi saddhiṃ tisso vedanāya kathitā. Vedanāsampayuttā pana arūpadhammā sabbāṃ ca rūpaṃ

¹ Vibh., p. 340.

³ Br. vedanānaññeva.

⁵ Y. 268.

² Y. 283, 1, 4-5.

⁴ S. tena.

⁶ Y. 273, 1-4, 5.

na kathitaṇ. Kiñcāpi na kathitaṇ, diṭṭhānusayo pan' ettha anuseti yeva. Evam eva¹ kiñcāpi idha rūpādi iṭṭhārammaṇaṇ na kathitaṇ. Kāmarāgānusayo pan' ettha anuseti yevāti evaṇ tāva kāmarāgānusayassa anusayaṭṭhānaṇ veditabbaṇ.

Paṭighānusayassa pana dukkhāya vedanāyāti² vacanato dve domanassavedanā kāyaviññānasampayuttā dukkhavedanāti tisso vedanā anusayaṭṭhānaṇ. So pan' esa domanassavedanāsu sahaajātavasena ārammaṇavasena cāti dvihākāre hi anuseti. Avasesadukkhavedanāya pana ārammaṇavasen' eva anuseti. Tāsu vedanāsu anusayamāno cetasā hi sampayuttesu saññakkhandhādīsu pi anuseti yeva. Yāya hi vedanāya esa saha jāto, taṇ-sampayuttehi saññādihi pi saha jāto va. Yāva vedanā ārammaṇaṇ karoti, tāhi sampayutte saññādayo pi karoti yeva. Evaṇ sante pi pana yasmā dukkhavedanā va asāta dukkhavedayitattā nirassādaṭṭhena paṭighānusayassa uppattiya sesasampayuttadhammesu adhikā, tasmā dukkhāya vedanāya ettha . . . paṭighānusayo anusetīti vuttaṇ. Olārikavasena hi bodhaneyye sukhaṇ bodhetun ti. Nanu sace³ ārammaṇavasena anusayamāno na kevalaṇ dukkhavedanāya ceva taṇ-sampayuttadhammesu ca anuseti, anitthesu pana rūpādīsu pi anuseti yeva. Vuttam pi c' etaṇ Vibhangappakaraṇe yaṇ loke appiyarūpaṇ asātarūpaṇ, ettha sattānaṇ paṭighānusayo anusetīti.⁴ Imasmim pi pakaraṇe anusayavārassa paṭilomanaye vuttaṇ kāmādhātuyā dvīsu vedanāsu ettha paṭighānusayo nānuseti, *no ca tattha kāmarāgānusayo nānuseti; * rūpadhātuyā arūpadhātuyā apariyāpanne ettha paṭighānusayo ca nānuseti kāmarāgānusayo ca nānusetīti.⁵ Ettha hi dvīsu kāmāvacaravedanāsu⁶ ceva rūpadhātu ādīsu ca nānusetīti vuttattā sampayuttadhammā dve vedanā sabbakāye⁷ rūpārūpāvacaradhammesu⁸ nava ca⁹ lokuttaradhammesu⁸

¹ S. ettha.

² Y. 271, 2, 4-5.

³ Br. cesa.

⁴ Vibh. 340.

** S. omits.

⁵ Y. 283. In the question ibid. for Y. read Yattha.

⁶ Br. Ettha hi dukkhavedanāya.

⁷ Br. sa-okāse.

⁸ Br. °dhamme.

⁹ S. omits.

pi ayaṇ anuseti yevāti evaṇ mānānusayassa anusayanatthānaṇ¹ veditabbaṇ.

Diṭṭhānusaya-vicikicchānusayā pana kevalaṇ lokuttara-dhamme sveva nānuseti. Tebhūmakesu pana sabbesu pi anuseti yeva. Tena vuttaṇ sabbasakkāya pariyāpannesu dhammesu *ettha diṭṭhānusayo anuseti, ettha vicikicchānusayo anusetīti*.² Tattha sabbasakkāyapariyāpannesūti saṅsāra-vatṭa-nissitaṭṭhena sakkāyapariyāpannesu sabbadhammesūti attho.

Tattha pan' ete pañcasu cittuppādesu saha-jātānusaya-vasena anuseti. Te vā pañca cittuppāde aññe vā tebhūmakadhamme ārabha pavattikāle ārammaṇānusayavasena anusetīti evaṇ diṭṭhānusaya-vicikicchānusayaṇaṇ anusayanatthānaṇ veditabbaṇ.

Bhavarāgānusaye pana kiñcāpidiṭṭhivippayuttesu catūsu cittesu uppajjanato saha-jātānusayavasena kāmādhātuyā dvīsu vedanāsu anusetīti vattabbo bhaveyya. Kāmādhātuyaṇ pan' esa dvīhi vedanāhi saddhiṇ uppajjamāno pi rūpārūpāvacaradhammam eva paṭilabhati. Kāmādhātuyā pariyāpannaṇ dhammam pi ārammaṇaṇ na karoti, tasmā ārammaṇānusayavasena niyamaṇ katvā *rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha bhavarāgānusayo anusetīti* vuttaṇ. Api ca rāgo nām' esa kāmarāga-bhavarāgavasena duvidho. Tattha kāmarāgo kāmādhātuyā dvīsu vedanāsu anusetīti vutto. Sace pana bhavarāgo pi kāmarāgo³ viya³ evaṇ vucceyya, kāmarāgena saddhiṇ desanā sankinnā viya bhaveyyāti rāgakilesaṇ dvidhā⁴ bhinditvā, kāmarāgato bhavarāgassa visesadassanattham pi evaṇ desanā katāti evaṇ bhavarāgānusayassa anusayanatthānaṇ veditabbaṇ.

Avijjānusayo pana sabbesu pi tebhūmakadhammesu anuseti. Tena vuttaṇ sabbasakkāyapariyāpannesu dhammesu *ettha avijjānusayo anusetīti*. Tassa dvādasasu cittuppādesu saha-jātānusayatā veditabbā. Ārammaṇakaraṇavasena pana na kiñci tebhūmakadhammaṇ ārabha nappavattatīti⁵ evaṇ avijjānusayassa anusayanatthānaṇ veditabbaṇ.

¹ S. anusayaṭṭh°.

² Y. 268.

³ S. omits.

⁴ S. inserts pi.

⁵ Br. na pav°.

Ayaṃ tāva paricchedavāra-paricchinnuddesavāra-uppat-tiṭṭhānavāra-bhedeṣu vinicchayaḥkathā.

Sattannaṃ pana mahāvārānaṃ paṭhame anusayavāre : *yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭighānusayo anuseti*ti ettha yade taṃ *āmantā*ti paṭivacanaṃ dinnāṃ, taṃ duddinnaṃ viya khāyati. Kasmā? Kāmarāgapaṭighānaṃ ekakkhaṇe anuppattito. Yathā hi : *yassa manāyatanaṃ uppajjati, tassa dhammāyatanaṃ uppajjati*? *Āmantā*¹ . . . *Assāsapassāsānaṃ uppādakkhaṇe tesāṃ kāyasankhāro ca uppajjati vacīsankhāro ca uppajjati*ti-ādisu² manāyatana-dhammāyatanaṃ kāya-sankhāra-vacīsankhārā ca ekakkhaṇe uppajjanti, na tathā kāmarāgapaṭighā. Kāmarāgo pi hi atṭhasu lobhasa-hagata-cittuppādesu uppajjati ; paṭigho dvisu domanassa-sahagatesūti natthi tesāṃ ekakkhaṇe uppatti, tasmā ettha *no* ti paṭisedho kattabbo siyā. Taṃ akatvā pana *āmantā* ti paṭivacanaṃ dinnattā hetṭhā Yamakesu viya, etthakhaṇe paccuppannavasena vattamānavohāraṃ agahetvā,³ aññathā gahetabbaṃ.⁴ Kathaṃ? Appahīnavasena. Apahīnataṃ hi sandhāya ayaṃ *anuseti*ti vattamānavohāro vutto, na khāṇe paccuppannataṃ. Yasmā appahīnataṃ sandhāya vutto, tasmā *yassa kāmarāgānusayo anuseti, tassa paṭighānusayo anuseti*ti pucchā yassa kāmarāgānusaya appahīno, na anuppattidhammātaṃ āpādito, tassa paṭighānu-sayo pi appahīno ti evam attho daṭṭhabbo.

Yasmā ca tesu sesako appahīno, tassa itaro pi appahīno va hoti, tasmā *āmantā* ti vuttaṃ. Yadi evaṃ yaṃ upari⁵ uppajjanavāre *yassa kāmarāgānusayo uppajjati, tassa paṭighānusayo uppajjati*ti pucchitvā *āmantā* ti vuttaṃ, tattha kathaṃ attho gahetabbo ti. Tatthāpi appahīnavasen' eva uppattippaccaye sati uppattiyā anivāritavasena vā. Yathā hi citta-kammādīni ārabhitvā apariniṭṭhitakammantā citta-kārādayo tesāṃ kammānaṃ akaraṇakkhaṇe pi mittasu-hajjādīhi diṭṭha-diṭṭhatṭhāne imesu divasesu kiṃ karoṭhāti vuttā citta-kammaṃ karoma, katṭhakammaṃ karomaṃti vadanti, te kiñcāpi tasmiṃ khāṇe na karonti, avicchinna-kammantattā pana katakhaṇaṃ ca kattabbakhaṇaṃ ca

¹ Y. 60 (11-12).² Y. 232, 1. i.³ Br. aggaḥetvā.⁴ Br. °abbo.⁵ S. omits.

upādāya karonti yeva nāma honti, evam eva yamhi santāne anusayā appahīna, yam hi vā tesañ santāne uppajjanti,¹ paccaye sati, uppatti anivāritā. Tattha anuppajjanakhane pi uppannapubbaṇ² ceva kālantare uppajjanakāñ ca upādāya; *yassa kāmarāgānusayo uppajjati, tassa paṭighānusayo uppajjati* yeva nāmāti, evam attho veditabbo. Ito paresu pi evarūpesu vissajjanesu es' eva nayo.

*No ca tassāti*³ idaṇ anāgāmissa kāmarāgavyāpādānaṇ anavasesato pahinattā vuttaṇ. *Tiṇṇaṇ puggalānaṇ*⁴ ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāmīnaṇ. *Dvīnaṇ puggalānaṇ* ti sotāpanna-sakadāgāmīnaṇ. Parato pi evarūpesu ṭhānesu es' eva nayo.

Okāsavārassa paṭhama-dutiya-pucchāsu⁵ yasmā kāmarāgānusayo *kāmadhātuyā dvisu vedanāsu* anuseti, paṭighānusayo dukkhavedanāya, tasmā *no* ti paṭisedho kato. Tato tatiya-pucchāya⁶ ubhinnaṃ pi kāmadhātuyā dvisu vedanāsu anusayanato *āmantaṃ* ti paṭivacanaṇ dinnāṇ. Rūpadhātu-ārūpadhātuyā pana mānānusayassa kāmarāgānusayena saddhiṇ asādhāraṇaṇ uppattiṭṭhānaṇ; tasmā *no ca tattha kāmarāgānusayo* ti vuttaṇ.

Iminā nayena sabbesaṇ uppattiṭṭhānavāraṇ oloketvā sādharmaṇāsādhāraṇaṇ uppattiṭṭhānaṇ veditabbaṇ.

Dukamūlaka-pucchāyaṇ,⁷ yasmā kāmarāga-paṭighānusayā nāpi ekasmiṇ ṭhāne uppajjanti, na-y-ekaṇ⁸ dhammaṇ ārammaṇaṇ karonti; tasmā *natthi* ti paṭikkhepo kato. Ayaṇ h' ettha adhippāyo. Yasmā ime dve anusayā anusayeyyaṇ, taṇ ṭhānam eva natthi, tasmā *kattha mānānusayo anuseti* ti ayaṇ pucchā apucchā yevāti. Aññesu pi evarūpesu es' eva nayo.

Puggalokāsavāre *catunnaṇ* ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāmī-anāgāmīnaṇ. Patilomanaye: *yassa kāmarāgānusayo nānuseti*⁹ ayaṇ pucchā anāgāmiṇ gahetvā pucchati. *Dvīnaṇ puggalānaṇ sabbattha kāmarāgā-*

¹ Br. uppatti.

² Br. pubbañ.

³ Y. 268.

⁴ *Ibid.* 269

⁵ Y. 271, 1, 2; 1, 3.

⁶ *Ibid.* 1, 4-5.

⁷ S. °chāya. Y. 272, 1-2, 3 ff.

⁸ Br. na ekaṇ.

⁹ Y. 286, 1, 2.

*nusayo*¹ *nānusetīti* anāgāmi-arahantānaṃ. *Kāmadhātuyā tisu vedanāsūti* vedanā-gahaṇena² vedanā sampayutta-kānam pi tesañ vatthārammaṇānam pīti sabbesam pi kāmāvacaradhammānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ.

Ayaṃ anusayavāre vinicchayakathā.

Sānusaya-vāre³ pana *yo kāmarāgānusayena sānusayo* ti yathā ekantarikajārādi rogena ābādhiko yāva tamhā rogā na muccati, tāva tassa rogassa anuppattikkhaṇe pi sarogo yeva nāma hoti, evaṃ sānusayakilesassa⁴ vaṭṭagāmi sattassa yāva ariyamaggena anusayā samugghātaṃ na gacchanti, tāva tesañ anusayānaṃ anuppattikkhaṇe pi sānusayo yeva nāma hoti; evarūpaṃ sayanaṃ sandhāya āmantāti vuttaṃ. Sesam sānusayataṃ ettha anusaya-vārasadisam eva.

Okāsavāre pana rūpadhātuyā arūpadhātuyā ettha mānānusayena sānusayo ti vutte tāsu dhātūsu puggalassa pure⁵ sānusayātā paññāyeyya, anusayassa uppatitiṭṭhānaṃ na paññāyeyya; anusayassa ca uppatitiṭṭhānadassanattaṃ ayaṃ vāro āradhho, tasmā tato mānānusayena sānusayo⁶ ti vuttaṃ. Evaṃ⁷ hi sati tato dhātu dvayato uppanna mānānusayena sānusayo ti anusayassa uppatitiṭṭhānaṃ dassitaṃ hoti. Imassa pana pañhassa atthe vutte ādi pañhassa atthe avutte ādi pañhassa attho pākaṭo na hotiti paṭhamaṃ na vutto; tasmā so evaṃ veditabbo *yato kāmarāgānusayenāti* yato uppanna kāmarāgānusayena sānusayo, kiṃ so tato 'va'⁵ uppanna paṭighānusayena pi sānusayo ti. Yasmā pan' ete dve ekasmā ṭhānā na uppajjanti, tasmā no ti paṭisedho kato. *Arahā sabbatthāti* arahā sabbadhammesu uppājjanakena kenaci anusayena nirānusayo ti iminā atthavasena nippadesaṭṭhānesu bhumma vacanam eva katan ti, iminā upāyena sabbattha atthavinicchayo veditabbo ti.

Sānusaya-vārakathā niṭṭhitā.

¹ S. adds ca. Y. *ibid.*

² Br. vedanāgg°.

³ Y. 294.

⁴ Br. sasankilesassa.

⁵ Br. omits.

⁶ Y. 296, 1, 3.

⁷ Br. Evañ.

Pajahanavāre pajahatīti¹ tena tena maggena pahāna-pariññāvasena pajahati, āyatiṇ anuppatti dhammataṇ apādeti. *Āmantā* ti anāgāmimaggaṭṭhaṇ sandhāya paṭi-vacanaṇ. *Tadekatthaṇ* pajahatīti pahānekaṭṭhataṇ sandhāya vuttaṇ. *No* ti arahattamaggaṭṭhaṇ sandhāya paṭisedho kato.² *Yato kāmarāgānusayaṇ* pajahatīti yato uppajjanakaṇ kāmarāgānusayaṇ pajahatīti attho.

Aṭṭhamako ti³ arahattaphalaṭṭhato paṭṭhāya paccoroharaṇa-gaṇanāya ganiyamāno sotāpatti maggaṭṭho aṭṭhamako nāma. Dakkhiṇeyya-gaṇanāya hi arahā agga-dakkhiṇeyyattā paṭhamo, arahattamaggaṭṭho dutiyo, anāgāmī, tatiyo . . . *pe* . . . sotāpatti maggaṭṭho aṭṭhamo. So idha aṭṭhamako ti vutto. Nāmasaṇṇā yeva vā esā tassāti.

*Anāgāmi-maggasamangiṇ*⁴ *ca aṭṭhamakaṇ ca ṭhapetvā avasesā* ti saddhiṇ puthujjanena sekhāsekhā. Tesu hi puthujjano pahāna-pariññāya abhāvena nappajahanti. Sesā tesāṇ anusayānaṇ pahinattā *dvinnay maggasaman-gīnan* ti dve maggasamangino *ṭhapetvā* ti attho.

Iminā nayena sabbattha vinicchayo veditabbo.

Pajahanavārakathā niṭṭhitā.

Pariññāvāre *parijānātīti*⁵ tihi pariññāhi parijānāti. Sesam ettha hetthā vuttanayam eva. Ayam pi hi vāro Pajahanavāro viya maggaṭṭhānaṇ yeva vasena vissajjito ti.

Pariññāvārakathā niṭṭhitā.

Pahīnavāre⁶ phalaṭṭhavasena⁷ eva desanā āraddhā. Anāgāmiṇa hi ubho *p'* ete anusayā pahīnā, tasmā *āmantā* ti vuttaṇ. Okāsavāre *yattha kāmarāgānusayo pahīno, tattha paṭighānusayo pahīno* ti⁸ *pucchitvā na vattabbaṇ*⁸ *pahīno* ti *vā appahīno* ti *vā* vuttaṇ. Taṇ kasmā ti uppattiṭṭhānassa asādhāraṇattā aṇṇaṇ hi kāmarāgānu-

¹ Y. 318 ff.

² Br. *omits*.

³ Y. 322, 1, 4-5 ff. Cf. *fn. ibid.*

⁴ Y. 325, 1, 4-5 ff.

⁵ Y. 338.

⁶ Y. 356.

⁷ Y. 358.

⁸ Br. °bbo.

sayassa uppatitṭhānaṃ, aññaṃ paṭighānusayassa. Abhāvita-maggassa ca, yattha anusayo uppajjati, magge bhāvite tatth' eva so pahīno nāma hoti. Tattha yasmā neva kāmarāgānusayatṭhāne paṭighānusayo uppajjati, *na paṭighānusayatṭhāne kāmarāgānusayo,* tasmā so ¹ tattha ¹ *pahīno ti vā appahīno ti vāti* na vattabbo.² So yasmiṃ attano uppatitṭhāne kāmarāgānusayo pahīno, tasmiṃ appahīnattā tattha *pahīno ti* na vattabbo. Yaṃ kāmarāgānusayassa uppatitṭhānaṃ, tasmiṃ atṭhitattā tattha *appahīno ti* na vattabbo.

Yattha kāmarāgānusayo pahīno, tattha mānānusayo pahīno ti ettha pana sādharmaṇatṭhānaṃ sandhāya *āmantā* ti vuttaṃ. Kāmarāgānusayo hi kāmādhātuyā dvīsu vedanāsu anuseti. Mānānusayo tāsu ceva rūpārūpadhātūsu ca. So ṭhapetvā asādharaṇatṭhānaṃ sādharmaṇatṭhāne tena saddhiṃ pahīno nāma hoti, tasmā *āmantā* ti vuttaṃ. Iminā nayena sabbasamim pi okāsavāre pahīnatā ca na vattabbatā ca veditabbā. Natthiti āgatatṭhānesu pana heṭṭhā vuttasadiṣo va vinicchayo.

Puggalokāsavāro okāsavāragahiko yeva. Paṭilomanaye, *yassa kāmarāgānusayo appahīno* ³ ti puthujjana-sotāpanna-sakadāgāmivasena pucchati. Kiñcāpi hi ime dve anusayā puthujjanato paṭṭhāya yāva anāgāmimaggaṭṭhā channaṃ puggalānaṃ appahīnā. Idha pana parato tiṇṇaṃ puggalānaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ ti ādi vacanato maggaṭṭhā adhippetā, tasmā puthujjana - sotāpanna - sakadāgāmino sandhāya *āmantā* ti vuttaṃ. *Dvinnaṃ puggalānaṃ* ti sotāpannasakadāgāmināṃ. Iminā nayena puggalavāre vinicchayo veditabbo.

Okāsavāra-puggalokāsavāre pana heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbo ti.

Pahīnavāra-kathā niṭṭhitā.

Uppajjanavāro anusayavārasadiṣo yeva.

Dhātuvārassa pucchāvāre tāva *kati anusayā anusentīti*?⁴

* * S. omits.

¹ Br. *inverts order*.

² Y. 358.

³ Y. 365.

⁴ Y. 374.

Kati anusayā santānaṃ anugatā hutvā sayanti. Kati anusayā nānusetīti kati anusayā santānaṃ anugatā hutvā sayanti. Kati anusayābhangā ti kati anusayā anuseti nānusetīti evaṃ vibhajitabbā ti attho.

Sesam ettha yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā Pāli-vavatthāne¹ vuttam eva.

Niddesavāre² paṇ' assa *kassaci satta anusayā anuseti*ti puthujjanavasena vuttaṃ; *kassaci pañcāti* sotāpanna-sakadāgāmiyasena vuttaṃ. Tesaṃ hi dīṭṭhānusayo ca vicikicchānusayo ca pahīnā ti pañc' eva anuseti. Tattha yathā anusayavāre *anuseti*ti padassa uppajjantīti attho gahito, evam idha na gahetabbo. Kasmā? Tasmiṃ khāṇe anuppajjanato. Kāmadhātun uppajjantassa hi vipākacittaṃ ceva kammāsamutṭhānarūpaṃ ca uppajjati, akusalacittaṃ natthi. Anusayā ca akusalacittakkhāṇe uppajjanti, na vipākacittakkhāṇe ti tasmiṃ khāṇe anuppajjanato tathā attho na gahetabbo.

Katham³ pana gahetabbo ti? Yathā labbhati, tathā gahetabbo. Kathaṃ ca labbhati? Appahīnatṭhena. Yathā hi rāgadosamohānaṃ appahīnatṭā kusalāvyākata-cittasamāṅgī ti⁴ puggalo sarāgo sadoso samoho ti vuccati, evaṃ maggabhāvanāya appahīnatṭā paṭisandhikkhāṇe pi tassa tassa⁴ puggalassa te te anusayā anuseti⁵ti vuccanti. Na kevaḷaṃ vuccanti, appahīnatṭā pana⁵ te⁵ anuseti yeva nāmāti veditabbā.

Anusayābhangā natthīti yassa hi yo anusayo⁴ anuseti, so anuseti nāma;⁶ yo nānuseti, so nānuseti yeva; ayaṃ anuseti ca, nānuseti ca;⁵ ayaṃ siyā anuseti,⁵ siyā nānuseti⁵ti evaṃ vibhajitabbo anusayo nāma natthi.

*Rūpadhātun uppajjantassa*⁷ *kassaci tayo ti anāgāmi-*vasena vuttaṃ. Tassa hi kāmarāgapatighadīṭṭhivicikicchānusayā cattāro pi anavasesato pahīnā. Itare tayo va appahīnā. Tena vuttaṃ *kassaci tayo anusayā anuseti*ti.

Na kāmadhātun ti kāmadhātuyā paṭisiddhattā sesā dve dhātuyo uppajjantassāti attho.

¹ S. °vavatthāpane.

² Y. 375.

³ Br. kathaṃ.

⁴ Br. omits.

⁵ S. omits.

⁶ Br. substitutes yeva.

⁷ uppajjantesu.

Satt' evāti yasmā ariyasāvakassa rūpadhātuyā cutassa kāmādhātuyaṇ uppatti nāma n' atthi, puthujjanass'eva hoti, tasmā satt' evāti niyametvā vuttaṇ.

Arupadhātuyā cutassa kāmādhātuyṇ uppajjantassa satt' evāti etthāpi es' eva nayo. Rūpadhātuyā uppatti natthīti, kasmā natthi? Uppatti nipphādakassa rūpāvacaraj-jhānassa abbhāvā. Yo hi sabbaso rūpasāññānaṇ samatik-kamānaṇ dhātuyṇ uppanno ti nāssa tattha rūpāvacaraj-jhānaṇ atthi. Tad-abbhāvā rūpadhātuyaṇ uppatti natthīti veditabbā. Arūpadhātuyā cutassa na kāmādhātun ti ettha arūpadhātu yeva adhippetā. Iminā nayena sabbavissaj-janesu attho veditabbo ti.

Dhātuvāra-kathā niṭṭhitā.

Anusaya-Yamakavannanā samattā.

[Citta-Yamaka.]

Idāni tesāṇ¹ Mūla-Yamake desitānaṇ kusalādi-dham-mānaṇ² labbhamānavasena ekadesam eva sangāhitvā Anusaya-Yamakānantaraṇ desitassa Citta-Yamakassa atthavaṇṇanā hoti. Tattha Pālivavatthānaṇ tāva veditabbaṇ.

Imasmiṇ Citta-Yamake mātikā-ṭhapaṇaṇ,³ ṭhapitamāti-kāya vissajjanaṇ ti dve vārā honti. Tattha mātikāṭha-pane Puggalavāro, Dhammavāro, Puggaladhammavāro ti ādito va tayo suddhikamahāvārā⁴ honti.

Tattha : *yassa cittaṇ uppajjati na nirujjhatīti*⁵ evaṇ puggalavasena cittaṇ uppajjana - nirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Puggalavāro nāma. *Yaṇ cittaṇ uppajjati na nirujjhatīti*⁶ evaṇ dhammavasena⁷ eva cittaṇ uppajjana-nirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Dhammavāro nāma. *Yassa yaṇ cittaṇ uppajjati na nirujjhatīti*⁷ evaṇ ubhaya-vasena cittaṇ uppajjananirujjhanādibhedāṇ dīpento gato Puggaladhammavāro nāma.

¹ Br. *adds* yeva.

² S. desitadhammānaṇ.

³ S. mātikāya ṭh^o.

⁴ S. *omits* mahā.

⁵ Y. II, 1.

⁶ Y. II, 4.

⁷ Y. II, 6.

Tato *yassa sarāgaṇaṃ cittaṃ* ti soḷasannaṃ padānaṃ vasena¹ apare sarāgādi-padavisesitā soḷasa puggalavārā, soḷasa dhammavārā, soḷasa puggaladhammavārā ti attha cattārīsa² missakavārā honti. Te sarāgādi-padamattaṃ dassetvā sankhittā. Tato *yassa kusalacittaṃ* ti ādinā nayena chasatthidvisata - sankhānaṃ abhidhammamātikā-padānaṃ vasena apare kusalādi-padavisesitā chasatthidvisata-puggalavārā, chasatthi - dvisata - puggaladhammavārā ti attha [cattārīsa]³ navuti sattaṣaṭṭhamissakavārā honti. Te pi kusalādi-padamattaṃ dassetvā sankhittā yeva. Yāni p'ettha sanidassanādini padāni cittaṇa sad-dhiṃ na vuccanti, tāni moghapucchāvasena gahitāni.⁴ Tesu pana tīsu vāresu sabbapathame suddhika-puggalamahāvāre uppādanīrodhakālasambhedavāro, uppāda-uppannavāro, nirodha-uppannavāro, uppādavāro, nirodhavāro, uppādanīrodhavāro, [uppāda-nīrodhabhāvo]⁵ uppajjamāna-nīrodhavāro, uppajjamāna - uppannavāro, nirujjhamāna-nuppannavāro, uppannuppādavāro, atītānāgataavāro uppanna-uppajjamānavāro ti niruddha-nirujjhamānavāro atikkantakālavāro ti cuddasa antaravārā. Tesu uppādavāro, nirodhavāro, uppādanīrodhavāro⁵ ti imesaṃ tīsu vāresu anuloma-paṭilomavasena cha cha katvā atthārāsa yamakāni. Uppannuppādavāre atītānāgatakalavasena anulomato dve, paṭilomato dve ti cattāri yamakāni. Sesesu ādito nidditthesu tīsu, anantare nidditthesu tīsu, avasāne nidditthesu catūsūti dasasu vāresu anulomato ekaṃ, paṭilomato ekaṃ ti dve dve katvā vīsati yamakāni. Evaṃ sabbesu pi cuddasasu antaravāresu cattārīsa yamakāni, caturāsiti pucchā, attha satthi atthasataṃ hoti. Yathā ca ekasmiṃ suddhikapuggalamahāvāre, tathā suddhikadhammavāre pi suddhikapuggalādharmavāre pīti tīsu mahāvāresu chabbīsati yamakasataṃ. Tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthā ca veditabbā. Idaṃ pana vāratayaṃ sarāgādivasena soḷasa guṇaṃ kusalādivasena chasatthi dvisata guṇaṃ katvā imasmiṃ Citta-Yamake anekāni yamakasaḥassāni tato diguṇā pucchā, tato diguṇā atthā-ca

¹ Y. II, 9.² Br. cattālisaṇ.³ Br. omits.⁴ Br. ṭhapitāni.⁵ S. all three in loc. case.

hontiti. Pāṭho pana sankhitto ti. Evaṃ tāva imasmiṃ Citta-Yamake Pālivavatthānam eva veditabbaṃ.

Mātikāṭhapanavannanā niṭṭhitā.

Idāni ṭhapitānukkamena mātikaṃ vissajjetuṃ : *yassa cittaṃ uppajjati na nirujjhatīti*¹ ādi āradhaya. Tattha² *uppajjati*³ *uppādakkhanasamangitāya uppajjanti na nirujjhatīti* nirodhakkhaṇa-appattatāya⁴ na nirujjhati. *Tassa cittaṃ* ti tassa puggalassa tato paṭṭhāya cittaṃ *nirujjhissati na uppajjissatīti* pucchati. Sesāṃ *cittaṃ* ti sesāṃ aparicchinṇavaṭṭadukkhāṇaṃ khīṇāsavāṇaṃ sabba-pacchimassa cuticittassa * *uppādakkhaṇo vattati*, etesaṃ *tad - eva cuticittaṃ* * *uppādapattatāya uppajjati nāma*, bhaṅgaṃ appattatāya na nirujjhati. Idāni pana bhaṅgaṃ patvā taṃ tesāṃ cittaṃ *nirujjhissati*, tato appaṭisandhikattā aññaṃ nupparjissati.

Itaresaṃ ti pacchimakittasamangiṃ khīṇāsavaṃ ṭhapetvā avasesāṇaṃ sekhāsekha-puthujjanāṇaṃ. *Nirujjhissati ceva uppajjissati cāti* yaṃ taṃ uppādakkhaṇapattaṃ⁵ taṃ *nirujjhissat'* eva. Aññaṃ pana tasmiṃ vā aññasmiṃ vā attabhāve uppajjissati ceva *nirujjhissati ca*. Dutiyapucchā-vissajjane tathārūpassa khīṇāsavassa cittaṃ sandhāya āmantā ti vuttaṃ.

*Nupparjati*⁶ *nirujjhatīti* bhaṅgakkhaṇe arahato pacchimakittam pi sesāṇaṃ bhijjamāna⁷-cittam pi. Tato paṭṭhāya pana arahato tāva⁸ *cittaṃ na nirujjhissatīti sakkā vattuṃ*, *uppajjissatīti* pana na sakkā. Sesāṇaṃ *uppajjissatīti sakkā vattuṃ*, *na nirujjhissatīti* na sakkā, tasmā no ti paṭisedho kato.

Dutiyapañhe *yassa cittaṃ na nirujjhissati uppajjissatīti*⁹ so puggalo yeva natthi, tasmā natthīti patikkhepo kato.

*Uppanna*¹⁰ ti uppādasamangino p' etaṃ nāmaṃ. Uppādaṃ patvā aniruddhassāpi. Tattha uppādasamangitaṃ

¹ Y. II, 9.

² S. Tīni (sic).

³ S. omits.

⁴ Br. °khaṇaṃ app°.

* * S. omits.

⁵ Br. °ppattaṃ.

⁶ S. : Nupparjissati nirujjhissatīti. Y. II, 9.

⁷ S. bhajjamānāṇaṃ.

⁸ Br. omits.

⁹ Ibid.

¹⁰ Y. II, 10.

sandhāya āmantā ti. Uppādaṇ patvā, aniruddhabbhāvaṇ sandhāya tesāṇ cittaṇ uppānnaṇ ti vuttaṇ.

Nuppānnaṇ ti¹ uppādaṇ appattaṇ. Sesāṇ cittaṇ uppaj-jitthāti etthāpi sabbesaṇ tāva cittaṇ khaṇapaccuppannaṇ eva hutvā uppādaṇkhaṇaṇ atitattā uppajjittha nāma. Nirodhasamāpannānaṇ nirodhato pubbe uppānna-pubbantā asaṇṇasattānaṇ asaṇṇabhava² uppānnapubbattā. Uppaj-jittha ceva uppajjati cāti uppādaṇ pattattā uppajjittha, anatitattā uppajjati nāmāti attho.

Uppādaṇkhaṇe anāgataṇ cāti uppādaṇkhaṇe ca cittaṇ, anāgataṇ ca cittaṇ ti attho.

Atikkantakālavāre³ uppajjamānaṇ khaṇaṇ ti uppādaṇkhaṇaṇ. Tattha kiñcāpi uppādaṇkhaṇo uppajjamāno nāma hoti, uppajjamānassa pana khaṇattā evaṇ vutto.

Khaṇaṇ vītikkantaṇ atikkantakālaṇ ti na ciraṇ vītikkantaṇ, tam eva pana uppādaṇkhaṇaṇ vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ ti sankhaṇ gacchati. Nirujjhamānaṇ khaṇaṇ ti niruddhakhaṇaṇ. Tattha kiñcāpi nirodha khaṇo nirujjhamāno nāma na hoti, nirujjhamānassa pana khaṇattā evaṇ vutto. Khaṇaṇ vītikkantaṇ atikkantakālaṇ ti kiṇ tassa cittaṇ evaṇ nirodhakhaṇaṇ pi vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ nāma hoti ti pucchati. Tattha yasmā bhangakkhaṇe cittaṇ uppādaṇkhaṇaṇ khaṇaṇ vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ hoti. Nirodhakhaṇaṇ khaṇaṇ vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ nāma hoti. Atitāna pana cittaṇ ubho pi khaṇe khaṇaṇ vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ nāma, tasmā bhangakkhaṇe cittaṇ uppādaṇkhaṇaṇ vītikkantaṇ bhangakkhaṇaṇ avītikkantaṇ. Atitaṇ cittaṇ uppādaṇkhaṇaṇ ca vītikkantaṇ bhangakkhaṇaṇ ca vītikkantaṇ ti vissajjanaṇ āha.

Dutiyaapaṇhe⁴ vissajjanaṇ yasmā atitaṇ cittaṇ ubho pi khaṇe vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ nāma hoti, tasmā atitacittaṇ ti vuttaṇ.

Paṭilomapaṇha⁵ - vissajjanaṇ yasmā uppādaṇkhaṇe ca cittaṇ anāgataṇ ca cittaṇ ubho pi khaṇe khaṇaṇ vītikkantaṇ hutvā atikkantakālaṇ nāma na hoti, tesāṇ khaṇa-

¹ Br. Anupp°.

² Br. saṇṇibhave.

³ Y. II, 14.

⁴ Br. °paṇhassa. Y. II, 14.

⁵ Ibid.

naṃ avitikkantattā, tasmā *uppadakkhane cittaṃ anāgataṃ cittaṃ* ti vuttaṃ. Dutiyavissajjanaṃ pākāṭam eva.

Dhammavāre pi iminā va upāyena sabbavissajjanesu attho veditabbo.

Puggaladhammavāro dhammavāragatiko yeva. Sabbe pi missakavārā *yassa sarāgacittaṃ* ti ādinā nayena mukhamattaṃ dassetvā sankhittā. Vitthāro pana nesaṃ hetthā vuttanayen' eva veditabbo.

Tesu pana *yassa sarāgaṃ cittaṃ uppajjati na nirujjhati, tassa cittaṃ nirujjhissati na uppajjissatīti* evaṃ vitthārettabbatāya pucchā va sadisā hoti. Yasmā pana sarāgaṃ cittaṃ pacchimacittaṃ na hoti, tasmā : *yassa sarāgaṃ cittaṃ uppajjati na nirujjhati, tassa cittaṃ nirujjhissati na uppajjissatīti* no ti evaṃ vissajjitabbattā vissajjanaṃ asadisāṃ hoti. Taṃ taṃ tassā tassā pucchāya anurūpavasena veditabban ti.

Citta-Yamaka-vaṇṇanā samattā.

[Dhamma-Yamaka.]

Idāni tesāṃ yeva Mūla-Yamake desitānaṃ kusalādi dhammānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā Citta-Yamakānantaraṃ desitassa Dhamma-Yamakassa vaṇṇanā hoti. Tattha Khandha - Yamake vuttanayen' eva Pālivavatthānaṃ veditabbaṃ. Yath' eva¹ hi tattha paṇṇattivārā tayo tayo mahāvārā avasesā antaravārā ca honti, tathā idhāpi. Yo kusalāṃ² dhammaṃ bhāveti, so akusalāṃ dhammaṃ pajahatīti agahitattā paṇ' ettha pariññāvāro bhāvanāvāro nāmāti veditabbo. Tattha yasmā avyākato dhammo neva bhāvetabbo, na pahātabbo, tasmā taṃ padam eva na uddhataṃ. Paṇṇattivāre paṇ' ettha tiṇṇaṃ kusalādi-dhammānaṃ vasena padasodhanavāro, padasodhanamūlacakkavāro, suddhadhammavāro, suddhadhamma-

¹ Br. Yathā only.

² Here the S. MS. omits the next 3½ pages, continuing, in apparent oblivion of the hiatus, with the words vāre eten' eva . . . (see p. 106).

mūlacakkavāro ti imesu catūsu varesu yamakagaṇanā vedtabbā.

Paṇṇattivāraniddese pana *kusalā kusalā dhammā*¹ ti kusalānaṃ ekantena kusaladhammattā *āmantā* ti vuttaṃ. Sesavissajjanesu pi es' eva nayo. *Avasesā dhammā na akusalā dhammā* ti avasesā dhammā akusalā na honti, dhammā pana hontīti attho. Iminā nayena sabbavissajjanāni veditabbāni.

Pavattivāre pan' ettha paccuppannakāle puggalavārassa anulomanaye *yassa kusalā dhammā uppajjanti, tassa akusalā dhammā uppajjanti; yassa vā pana akusalā dhammā uppajjanti, tassa kusalā dhammā uppajjantīti*² kusaladhammamūlakāni dve yamakāni, akusaladhammamūlakaṃ ekaṃ ti tīni yamakāni honti. Tassa paṭilomanaye pi okāsavārādisu pi es' eva nayo. Evam ettha sabbavāre tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ yamakānaṃ vasena yamakagaṇanā veditabbā.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṃ lakkhaṇaṃ: imassa hi Dhammayamakassa pavattimahāvāre *uppajjanti nirujjhantīti* imesu uppādanīrodhesu kusalākusaladhammā tāva ekantena pavattiyaṃ yeva labbhanti, na cutipāṭisan-dhīsu. Avyākatadhammā pana pavatte ca cutipāṭisan-dhīsu cāti tīsu pi kālesu labbhanti. Evam ettha yaṃ yattha yattha labbhati, tassa vasena tattha tattha vinic-chayo veditabbo. Tatr' idaṃ nayamukhaṃ, kusalākusalānaṃ tāva ekakkhaṇe anuppajjanato *no* ti paṭisedho kato *Avyākatā cāti cittasamuṭṭhānarūpavasena* vuttaṃ. *Yattha kusalā dhammā nuppajjantīti*³ *asaññabhavaṃ sandhāya* vuttaṃ. Ten' ev' ettha *āmantā* ti vissajjanaṃ kataṃ. *Uppajjantīti* idam pi *asaññabhavaṃ* yeva sandhāya vuttaṃ. Avyākatānaṃ pana anuppattitṭhānassa abhāvā *natthīti* paṭikkhepo kato.

Dutiye akusale ti⁴ bhavaṃ assādetvā uppannesu nikanti-javanesu dutiye javanacitte. *Dutiye citte vattamāne* ti paṭisandhito dutiye bhavangacitte vattamāne, saha vā paṭisandhiyā bhavangaṃ vipākavasena ekaṃ eva katvā bhavanikantiyā āvajjanacitte. Tañ hi kriyacittattā avyākatajāti yaṃ pi pākato dutiyaṃ nāma hoti. *Yassa cittassa*

¹ Y. II, 23.

² *Ibid.*, 25.

³ *Ibid.*, 27.

⁴ *Ibid.*, 28.

*anantarā aggamaggaṇ ti gotrabhucittaṇ sandhāya vuttaṇ. Kusalā dhammā uppajjissanti te aggamaggadhamme yeva sandhāya vuttaṇ. Yassa cittaṇ anantarā aggamaggaṇ paṭilabhissanti, tassa cittaṇ uppādakkaṇe ti*¹ *idaṇ cittaajātivaseṇa vuttaṇ. Tajjatikassa hi ekāvajjanena uppannassa tato orimacittaṇa uppādakkaṇe pi etaṇ lakkhaṇaṇ labbha' eva. Nirodhavāre pi kusalā-kusalāṇa ekato anirujjhaṇato no ti*² *vuttaṇ. Iminā naya-mukheṇa sabbattha vinicchayo veditabbo ti.*

Dhamma-Yamakavaṇṇanā samattā.

[*Indriya-Yamaka.*]

Idāni tesāṇ yeva Mūla-Yamake desitāṇaṇ kusalādi-dhammāṇaṇ labhamānavaseṇa ekadesāṇ sangahitvā Dhamma-Yamakānantaraṇ desitassa Indriya-Yamakassa vaṇṇanā hoti.

Tattha Khandha-Yamakādisu vuttanayaṇ' eva Pāli-vatthāṇaṇ veditabbaṇ. Idhāpi hi paṇṇattivārādayo tayo mahāvārā avasesā antaravārā ca saddhiṇ kālappabhedādihi Khandha-Yamakādisu āgatasadisā va. Indriyāṇaṇ pana bahutāya dhātuyamakato pi bahutarāṇi yamakāṇi honti. Yathā pana hetthā puggalavārādisu cakkhāyatana-cakkhudhātu-mūlake naye cakkhāyatana-cakkhudhātūhi saddhiṇ jivhāyatana-kāyāyatanaṇi na yojitāṇi. Jivhāyatana-kāyāyatana-mūlakāṇi ca yamakāṇ' eva na gahitāṇi, tathā idhāpi cakkhundriya-mūlake naye jivhindriya-kāyindriyāṇi na yojitāṇi; jivhindriya-kāyindriyamūlakāṇi ca yamakāṇ' eva na gahitāṇi. Tesāṇ agahaṇe kāraṇaṇ tattha vuttanayaṇ' eva veditabbaṇ. Manindriyaṇ pana yathā cakkhundriyādi-mūlakehi, tath' eva itthindriyādi-mūlakehi pi saddhiṇ yasmā yojanaṇ gacchati, tasmā nikkhattapaṭipatiyā yojetvā sabbehi pi cakkhundriyamūlakādihi saddhiṇ pariyosāṇe yojitaṇ ti veditabbaṇ. Cakkhundriyena saddhiṇ itthindriya-purisindriya-jīvitindriyāṇi yojitāṇi. Sukhindriya - dukkhindriya - domanas-sindriyāṇi paṭisandhiyaṇ natthi na gahitāṇi. Somanas-

¹ Y. II, 29.

² *Ibid.* 37.

sindriya-upekkhindriyāni paṭisandhiyaṃ uppattilabhā-vato gahitāni. Tathā saddhindriyādini pañca. Lokutarāni tiṇi paṭisandhiyaṃ abhāven' eva na gahitāni. Iti yāni gahitāni, tesaṃ vasen' ettha cakkhundriya-mūlake naye yamakagaṇanā veditabbā. Yathā c'ettha, evaṃ sabbattha. Yāni pana na gahitāni, tesaṃ vasena yamakāni na gaṇetabbāni. Gaṇantena vā moghapucchāvasena gaṇetabbāniti evaṃ tāva sabbavāresu Pālivavatthānam eva veditabbāṃ.

Atthavinicchaye pan' ettha idaṃ nayamukhaṃ: *sacakkhukānaṃ na itthīnaṃ* ti¹ brahmaparisajjādīnaṃ ceva rūpīnaṃ purisa-napuṇsakānaṃ ca vasena vuttaṃ. Tesaṃ hi itthindriyaṃ nuppajjati. *Sacakkhukānaṃ na purisānaṃ* ti² rūpibrahmānaṃ ceva itthi-napuṇsakānaṃ ca vasena vuttaṃ. Tesaṃ hi purisindriyaṃ nuppajjati. *Acakkhukānaṃ uppajjantānaṃ tesaṃ jīvitindriyaṃ uppajjati*³ ekavokāra-catuvokāra-kāmadhātusatte sandhāya vuttaṃ. *Sacakkhukānaṃ rinā somanassenā*³ ti upekkhāsahagatānaṃ catunnaṃ mahāvīpākapaṭisandhīnaṃ vasena vuttaṃ. *Sacakkhukānaṃ rinā upekkhāyāti*,³ somanassasahagatapaṭisandhikānaṃ vasena vuttaṃ. *Upekkhāya acakkhukānaṃ* ti⁴ ahetuka-paṭisandhivasena vuttaṃ. *Ahetukānaṃ* ti ahetukapaṭisandhicittena saddhiṃ saddhindriyādīnaṃ abhāvato vuttaṃ. Tattha hi ekanten' eva saddhāsatipaṇṇāyo natthi. Samādhiviriyaṇi pana indriyappattāni na honti. *Sahetukānaṃ acakkhukānaṃ* ti gabbhaseyyakavasena ceva arūpivasena ca vuttaṃ. Añño hi sahetuko acakkhuko nāma natthi. *Sacakkhukānaṃ ahetukānaṃ* ti apāye opapātikavasena vuttaṃ. *Sacakkhukānaṃ nāṇavippayuttānaṃ* ti kāmadhātuyaṃ duhetuka-paṭisandhikānaṃ vasena vuttaṃ. *Sacakkhukānaṃ nāṇasampayuttānaṃ* ti rūpibrahmāno ceva kāmāvacara-devamanusse ca sandhāya vuttaṃ. *Nāṇasampayuttānaṃ acakkhukānaṃ* ti arūpino ca tihetuka-gabbhaseyyake ca sandhāya vuttaṃ. Jīvitindriyamūlake *rinā somanassena uppajjantānaṃ* ti⁵ dve pi jīvitindriyāni sandhāya vuttaṃ.

¹ Y. II, 71.² Ibid., 72.³ Ibid.⁴ Ibid., nn. 1, 2 f.⁵ Ibid., 78.

Paratte somanassavippayutta - cittassa uppādakkhaṇe ti arūpajīvitindriyaṇ sandhāya vuttaṇ. Iminā nayena sablatthāpi paṭisandhipavattivasena jīvitindriyayojanā veditabbā. Somanassindriyādimūlakesu pi paṭisandhipavattivasen' ev' attho gahetabbo. Paṭilomanaye pana nirodhavāre ca etesaṇ ceva aññesaṇ ca dhammānaṇ yathālābhavasena cuti-paṭisandhi-pavattesu tisu pi anuppadānirodhā veditabbā.

Anāgatavāre *eten' eva bhārenāti*¹ etena purisabhāven' eva antarā² itthibhāvaṇ anāpajjivā purisa paṭisandhigahaṇen' evāti attho. *Katicī bhare dassetvā parinibbāyissantīti* katicī paṭisandhiyo gahetvā itthibhāvaṇ appatvā va parinibbāyissantīti attho. Dutiyapucchāya pi es' eva nayo.

Paccuppannaena atitavāre *suddhārāsānaṇ uppatti cittassa bhangakkhaṇe manindriyaṇ ca na uppajjithāti*³ Citta-Yamake viya uppādakkhaṇātikamavasena atthaṇ aggahetvā,⁴ tasmiṇ bhava anuppanna-pubbavasena gahetabbo ti. Iminā nayamukhena sabbasmim pi pavattivāre atthavinicchayo veditabbo.

Pariññāvāre pana cakkhumūlakādīsu ekam eva cakkhusota-yamakaṇ dassitaṇ. Yasmā pana sesāni pi lokiya-avyākātāni ceva lokiya-avyākata-missakāni ca pariññeyyān' eva, tasmā tāni anupadiṭṭhāni pi iminā va dassitāni honti. Yasmā pana akusalaṇ ekantato pahātābbam eva, ekantaṇ kusalaṇ bhāvetābbam eva, lokuttarāvyākataṇ sacchikātabbaṇ, tasmā *domanassindriyaṇ pajahatīti anaññātassāmīndriyaṇ bhāvetīti aññātāvindriyaṇ sacchikarotīti* vuttaṇ. Aññindriyaṇ pana bhāvetābbam pi atthi sacchikātabbam pi. Taṇ bhāvanāvasen' eva gahitaṇ.

Tattha *dre puggalā* ti sakadāgāmi-maggasamangī ca arahattamaggasamangī ca. Tesu eko samucchinditaṇ *asamatthattā domanassindriyaṇ nappajahati*⁵ nāma, eko pahīna-dosattā. *Cakkhundriyaṇ na parijānātīti* anuppādaṇ

¹ Y. II, 117.² S. anantarā.³ Y. II, 145.⁴ S. agahetvā.⁵ Br. na paj°.

āpādetuṃ asamatthatāya na pariṇāṇati. Iminā nayena sabbavissajjanesu attho veditabbo ti.

Indriya-Yamaka-vaṇṇanā samatta.

Ettāvata ca :

Yass' ovāde thatvā niṭṭhitakiccassa kiccasampanno
yuvati jano pi atīto suvihitanīyamo yamassānaṃ¹
Devaparisāya majjhe devapure sabbadevadevena²
Yamakaṃ nāma pakāsitaṃ yamāmalalomena yantena.³
Pāḷivavatthānavidhiṃ pucchāvissajjane ca atthanayaṃ
dassetuṃ āraḍdhā Yamaka-aṭṭhakathā⁴ mayā tassa.
Sādhū bahu⁵ anantarāyo lokamhi yathā anantarāyena.
Ayam ajja pañcamatthehi tantiyā bhāṇavārehi.
Niṭṭhā pattaṃ⁶ evaṃ niṭṭhānaṃ pāpuṇantu sabbe hi pi
hitasukhanibbattikarā manorathā⁷ sabbasattānaṃ ti.

Yamakappakaranatthakathā niṭṭhitā.

¹ Br. °ssānaṃ.

² S. sabbe dev°.

³ So Br. S. reads pakāsitasakalalomena santena. *I do not follow the meaning in either.*

⁴ S. āraḍdhāya, omitting Yamaka.

⁵ Br. Sā subahu antarāye.

⁶ Br. Niṭṭhaṃ pattaṃ, and omits hi.

⁷ S. hitaṃ sukhaniṭṭhikarā manorathasab°.